

ПРОПУШТЕНА ПРИЛИКА

Вашингтон 2001.

ПРЕДГОВОР

Српска јавност заслужује да сазна истину из прве руке.

Зато пред читаоца стављам своје сведочанство о догађајима и људима током боравка у Вашингтону на месту амбасадора СРЈ 2001.

Добар део ових редова записано је непосредно пошто су се догађаји одиграли. Те белешке помогле су да се моје вашингтонско искуство пренесе тачно и веродостојно. Трудио сам се да забележим сваку појединост која је имала или је могла имати значаја за наше државне и народне интересе. Трудио сам се да ништа од оног што сам доживео и чему сам присуствовао не пропустим и не заобиђем. Никог нисам улепшао, нити сам чињенице подешавао било чијем укусу или жељама.

Ово није моје оправдање. Напади и неистине изречене о мом раду на положају амбасадора у САД нису ме много погодиле. Навикао сам да у нашој средини злурадост и незнање иду заједно. Нисам хтео да одговарам. Нисам хтео да се расправљам. Нисам хтео ни да се обрачунавам.

Само сам хтео да, прецизно и истинито, изнесем и објавим свој рад и своја сазнања за време док сам био у дипломатској служби.

Нисам био спреман да се одрекнем својих политичких убеђења и својих процена. Сигуран сам био да ћу најбоље помоћи својој земљи уколико све своје снаге и способности ставим њој на располагање.

Чиновнички посао могао је да ради и неко други. Али, задатак представника једне нове демократске власти у Америци није био за чиновника. За то је био је неопходан човек чврстих политичких ставова. Уз то, била су потребна још три нарочита својства: окретност, пробојност и проницљивост.

Темељно познавање Америке, њеног политичког система, културе, обичаја и језика требало би да се подразумева.

Модерна дипломатија поставља другачије захтеве и тражи другачије особине него што је некад било. У прошлим временима дипломатија је била ствар тајних и скривених односа, сусрета и преговора. Данас је дипломатија окренута публици. Успех у доброј мери зависи од медија и јавних наступа. Уважава се онај дипломата који успе да се наметне и за кога се зна. Само оном ко је познат и препознатљив отварају се врата центара моћи и одлучивања.

Вашингтон је највеће средиште светске силе и утицаја. Тамо се налазе Бела кућа, Конгрес, Стејт департмент, Пентагон, ФБИ и ЦИА. У америчкој престоници су седишта Светске банке и Међународног монетарног фонда. Ту је и један од два најутицајнија америчка и светска дневна листа "Вашингтон Пост".

У Вашингтону постоји 172 иностране амбасаде. Неке од њих су толико велике да представљају својеврсна министарства за односе са САД. Свака држава гледа да своје најбоље дипломате пошаље у Америку. Сваком у свету је јасно да се ту доносе најзначајније одлуке за читаву земаљску куглу.

Љубитељи Америке или не, њени поклоници или противници свеједно, сви се труде да стигну до самог врха и буду што боље обавештени о намерама и плановима америчке администрације. Једино право место за то, сасвим природно, јесте Вашингтон.

Свестан свега тога примио сам се посла амбасадора у САД. После једне деценије лоших односа с Америком, бомбардовања НАТО и прекида дипломатских односа, знао сам да ме не чека лагодан амбасадорски живот него велики рад с неизвесним исходом.

Стицај историјских околности гурнуо ме је у ту судбоносну пустиловину.
У оном што сам замислио нисам успео, колико год сам предано радио.
Смењивање је, отуд, дошло као логична последица. Имао сам једну идеју коју
други у Београду нису прихватили.

Оно, међутим, што сам видео као свој задатак успео сам да остварим.
Нашао сам пут и начин за један користан и повољан споразум с Американцима.
Мој проблем није био с њима, већ с онима који су ми понудили одлазак у
Америку.

Како било, мислим да та истинита прича заслужује да се исприча. Може
бити поучна.

5. октобар 2000.

Двојаке су биле политичке последице НАТО бомбардовања Србије 1999.

Прво, западне силе предвођене САД одлучиле су најзад да помогну српској опозицији у рушењу Милошевићевог режима.

Друго, Савез за промене, претеча ДОС-а, покренуо је низ митинга по читавој Србији оштро оптужујући Милошевића и његову власт за трагедију у којој се земља нашла.

У новембру исте године челници Савеза за промене добили су позив да посете Вашингтон и прилику да се сусретну с најважнијим америчким званичницима у влади и у Конгресу САД. На пут су кренули: пок. Драгослав Аврамовић, Зоран Ђинђић, Владан Батић, Горан Свилановић, Велимир Илић, Зоран Живковић и Милан Ст. Протић.

У америчкој престоници делегација је дочекана с пуним уважањем и пажњом, као група људи спремна и способна да сруши Милошевићеву власт. После разговора у Сенату и Представничком дому, и нарочито с државним секретаром Медлин Олбрајт, Американци су први пут понудили сврдну помоћ опозиционој борби у Србији. Предстојали су савезни и локални избори у јесен 2000. и то је требало да буде преломни тренутак на путу ка коначној победи демократије над аутократијом. Једини услов на којем је америчка страна инсистирала био је окупљање свих анти-Милошевићевих снага у јединствен политички блок.

* * *

Ван протокола, последњег дана боравка, на вечеру нас је позвао Ричард Холбрук. Ђинђић је био против одласка, а ни остали нису деловали одушевљено. Једино сам ја из све снаге био за.

Вечера је била заказана у једном раскошном вашингтонском хотелу. Обед је уприличен у издвојеној сали с посебном услугом. Храна - права америчка. Главно јело велики говеђи бифтек. Пило се само вино, без аперитива. Холбрук је стигао с готово пола сата задоцњења у пратњи Кристофера Хила и још двојице својих сарадника. Крупан, гласан, упадљиво доброг расположења. Бахати Американац у опхођењу, непосредан до агресивности. Лажно љубазан с јаком нотом јеткости. Супериоран. Говорило се на енглеском уз тих симултан превод.

Холбрук је почео овако:

"Ја верујем да сте ви, господо, будућност Србије. Ви сте наша једина нада. Сигуран сам да вечерас седим с будућим председником Србије. Не знам ко ће то конкретно бити, али знам да ће бити један од вас."

Затим кратка пауза, па наставак:

"Ви наравно знате, господо, да резолуција СБ 1244 предвиђа у будућности конференцију о Косову као што је била она у Дејтону. Мене занима једна ствар. Какав ћете ви став заступати на тој конференцији као будућа српска власт."

Холбрук је бацио удицу коју су сви присутни лакомо прогутали. Била је то јасна провокација. У следећих пола сата пали су различити, и могући и немогући, предлози без много разложности, али с много страсти. Свилановић је викао "Ослободите нас Косова", готово ван себе. Аврамовић је причао своју

стару причу о Косову као трећој федералној јединици, Ђинђић о европеизацији Србије, Косова и Балкана.

Холбрук ме је оставио последњег, вероватно зато што смо пре вечере већ повели нелагодан разговор о српској историји. Тек на дошаптавање Кристофера Хила ко сам, одустао је од даље расправе о тој теми.

"А ви, професоре?", први пут ме тако ословио.

"Желите ли искрен одговор?", одвратих.

"Свакако".

"Мислим да ваше питање није фер".

"Како то мислите?"

"Ево како мислим. Десет година је о Косову одлучивао искључиво Милошевић и довео га до потпуног краха. Онда сте наступили ви, ушавши на Косово и војском и цивилном управом. И сад ви мене питате шта је будућност Косова. Много би логичније било да питам ја вас шта ће с Косовом бити".

"Али", рече Холбрук, "ви имате одговорност према свом народу, шта ћете њима рећи?"

"Исто што и вама. Истину. Ми немамо ни средстава ни могућности да утичемо на судбину Косова. It's your show all the way, Mister, and your sole responsibility, not ours¹.

"А шта ћете рећи на конференцији", упита Холбрук.

"Ништа. Ћутаћу."

"Нећете моћи", узврати он.

"Just watch me"², рекох изазивачки.

¹ "То је само ваша представа, господине, и само ваша одговорност."

² "Ма немојте."

"Ви сте свесни, професоре, да амерички грађани неће дозволити да наше трупе тамо остану бесконачно", рече он.

"То је већ ваш проблем. Како ћете ви Американцима објаснити своје поступке није наша ствар. Ви сутра можете отићи с Косова и прогласити његову независност. Али, понављам, одговорност за последице биће само ваша. И још нешто да вам кажем, па сам завршио. Ваша политика, господине, и то ваша лично на Балкану је пропала. Ви сте рачунали да ћете у договору с Милошевићем остварити мир и стабилност у југоисточној Европи. А кад вас је он преварио и одбио да потпише споразум из Рамбујеа, онда сте нас бомбардовали на правди Бога. Потом сте тамо ушли војском и администрацијом и после свега тога, ви мене питате о будућности Косова", рекох у једном даху.

"Имам утисак да ви мислите да је моја намера била да очувам Милошевићеву власт, а ја вас уверавам да сам само хтео да зауставим рат у Босни и остварим мир на Косову", Холбрук ипак погађа суштину.

"То је можда истина што нам сад говорите, али сте свакако остављали сасвим супротан утисак", закључих на крају ову непријатну расправу.

Разговор се наставио у мало бољој атмосфери и о лакшим темама. Нешто доцније, Холбрук се дохватио своје омиљене приче: јеловник код Милошевића. Поново смо слушали његов трактат о јагњетини. Кад је завршио, нисам одолео да не коментаришем. Рекох:

"Дозволите, господине, још само једну опаску. Да је Милошевић потписао споразум из Рамбујеа, не бисте ви губили време с нама на вечери у Вашингтону. Још бисте у сласт јели јагњетину код Милошевића у Београду."

Ово је већ било претерано. Чак и хладнокрвни Холбрук има граница:

"То није тачно, то није тачно, ја сам увек уважавао српску опозицију!"

Одмахнух руком.

Завршно Холбруково слово било је у његовом стилу:

"Пошто је свако од вас изнео свој став, да вам кажем шта ја мислим. У Србији можете да победите само филипинским методом. Треба вам уједињена опозиција и једна личност као симбол отпора. Тамо је то била Кори Акино. А ко је ваша Кори Акино?"

Ћинђић се први јавио: "Седи поред вас, то је професор Аврамовић".

"Да", рече Холбрук злурадо, "признајем г. Аврамовић је бољи економиста од Кори Акино, али је она ипак мало лепша, признаћете".

Нико не одговори.

На крају вечере док се служила кафа, направио сам још један испад. Иако сам знао да је пушење у хотелу строго забрањено, запалих цигарету.

Холбрук ме погледа, па рече:

"Професоре, ви врло добро знате да је то овде противзаконито".

Звучало је као прекор, а не питање.

"Знам, господине", одговорих, "али се надам да ће ме ваш ауторитет бар овом приликом заштити", заврших.

Било је одмах јасно шта је Холбрукова подмукла намера. Смислио је да нас изазове и добије потпуно различите одговоре на питање о Косову, а затим реферише Клинтоновом кабинету о нејединству и незрелости српске опозиције. Тиме би, наравно, потврдио исправност свог става према Србији и лошу слику о нама. Нажалост у томе је добрим делом успео, без обзира на његов и мој мали дуел. Нисам приметио да су остали из ове епизоде извукли праву поуку.

* * *

По повратку у Србију, митинзи су се наставили током целе зиме и пролећа 2000. У јануару је створен ДОС као најшира коалиција против Милошевића. Све су активнији постајали и Отпор и Г17 плус.

Почеле су припреме за изборе. Америчке агенције НДИ (Национални демократски институт³) и ИРИ (Интернационални републикански институт⁴) поделиле су посао међу собом. Прва је била задужена за обуку и припрему контролора процеса гласања, а друга је на себе узела задатак да српске опозиционаре научи како се води директна изборна кампања. Центри за обуку били су у Будимпешти, Сегедину, Бањалуци, Подгорици и Будви. Хиљаде опозиционих активиста прошло је кроз ове курсеве, а затим их, у својству инструктора, организовало по читавој Србији. И сами опозициони прваци присуствовали су стручном представљању америчких изборних кампања и слушали предавања најбољих америчких стручњака за изборе. Никад раније српска опозиција није била тако добро припремљена као тад.

Управо у том часу сам је Милошевић направио погубљену грешку. Самовласно је променио савезни устав уводећи непосредне изборе за председника, а потом и расписујући изборе. Његова замисао је била врло проста: хтео је да победом на тим изборима обнови свој лични легитимитет и пред домаћом и пред светском јавношћу, тако да се још једном представи као неприкосновени господар Србије и Црне Горе. Тим потезом, међутим, створио је простор на којем је опозиција могла да га изазове и победи.

Природно, одмах се поставило питање заједничког председничког кандидата ДОС-а. Стара идеја да то буде професор Аврамовић пала је у воду још током пролећа, будући да се његово здравствено стање нагло погоршало.

³ National Democratic Institute (NDI)

⁴ International Republican Institute (IRI)

Отпочело је такмичење. Завршило се једним именом - Војислав Коштуница. Интимно, сваки од челника мислио је да ће Коштуница, с обзиром на свој мекушан карактер и урођену несигурност, бити лака мета за манипулацију. Коштуница је, уствари, одабран због својих слабости више него због својих врлина. Једино што су прваци ДОС-а превидели јесте то што су и неки други, опаснији и бржи, већ кренули да остварују свој утицај на будућег председника СР Југославије.

Избору Коштунице супротставили су се само Вук Драшковић и његова странка. Бескомпромисно су захтевали да имају сопственог кандидата, т.ј. да ДОС има два кандидата. То је било неприхватљиво за све остале и тако је Српски покрет обнове напустио коалицију.

Није, дакако, лако било Американцима објаснити овакав развој догађаја. Они су били чврсти у уверењу да без Драшковића српска опозиција нема никаквих шанси против Милошевића. Притисак да се пронађе компромис постајао је све јачи. На крају је одлучено да двојица лидера ДОС оду у Будимпешту и објасне Американцима разлоге овакве одлуке. Пут Будимпеште смо кренули Свилановић и ја.

Тамо нас је дочекала екипа у пуном саставу: Џејмс Добинс, помоћник државног секретара за Европу, његов заменик Џим Свајгерт и Ник Хил, млађи брат Криса Хила, стручњак за Србију. Разговор је био дуг и тежак. Наши аргументи нису баш одушевили америчку тројку. Остало је ипак на томе да се сви започети пројекти припрема за изборе наставе без застоја. Током четири сата разговора, Свилановић није прозборио ни једну једину реч. По свему судећи, он је с Американцима имао посебан однос, па није хтео да га квари уплитањем у једну ствар која се њега лично није тичала.

Милошевићев пад није био сигуран чак и кад би ДОС остварио све што је било планирано, т.ј. кад би победио на изборима. Његова сила била је до те мере добро организована да се он без муке могао одржати на власти. Знали су то и Американци. Знали су исто тако и то да они директно не могу остварити утицај на српске оружане снаге, пре свега зато што је расположење у војсци и полицији било изразито анти-америчко.

Отуд су морали да траже посредне путеве. И нашли су.

* * *

Много доцније и сасвим случајно открио сам други део овог мозаика. На једној дипломатској вечери у Вашингтону, упознао сам високог Американца шездесетих година. Пришао ми је и представио се. Име ми није ништа значило. Али кад рече "бивши амбасадор САД у Москви", одмах ми је привукао пажњу. Осетио сам прилику да проверим једну своју стару претпоставку. Разменили смо неколико уводних речи пре него што је почело да постаје интересантно.

"Занима ме једна ствар, господине амбасадоре", почех, "да ли ви нешто знате о улози Русије у догађајима од 5. октобра у мојој земљи?"

На час ми се учинило да га је питање запањило. Брзо се прибрао:

"На шта конкретно мислите амбасадоре?", одговорио је питањем.

"Ни на шта конкретно, али имам утисак да је Москва ипак одиграла одређену улогу у Милошевићевом паду с власти. Немам никаквих доказа. То је само мој осећај", рекох наивно, мада истинито јер заиста никаквих поузданих података нисам имао.

"Знате, амбасадоре, то је тема за дужи разговор. Могу сад само да вам кажем да сам био у Москви за све време од ваших избора у септембру до петооктобарских догађаја, Али нека ова прича остане за наш посебан сусрет.

Биће ми драго да с вама о томе поразговарам насамо", рече амерички дипломата.

"Извините што наваљујем, али интересује ме шта је био циљ вашег боравка у Русији у то време, а слажем се да наставимо овај разговор другом приликом", узвратих скривајући нестрпљење.

"Мој посао је био да одржавам несметану координацију између нас и Руса поводом вашег случаја. Али, предлажем да ручамо заједно и поразговарамо за двадесетак дана кад се вратим с пута", рече мој саговорник смирено.

Никад се нисмо поново срели, пошто је моја смена из Вашингтона прекинула многе моје планове, па и овај.

* * *

Шта је уствари била права позадина 5. октобра?

Ако данас и није могућно разоткрити читав ток догађаја и све појединости, одређени закључци се ипак могу извући.

Прво, САД су после бомбардовања Југославије коначно усвојиле нову политику према Србији која је подразумевала обарање Милошевића с власти преко победе удружене опозиције на изборима.

Друго, улога западних сила, а то у првом реду значи САД, сводила се на подршку и помоћ српској опозицији за припрему избора. То је било важно, али не и пресудно. Саме изборе требало је да добије српска опозиција. А уколико Милошевић одбије да призна изборну победу, на ДОС-у је било да се томе супротстави. План и извођење 5. октобра самостално је дело групе вођа ДОС-а, међу којима није био Војислав Коштуница, а коју је предводио Зоран Ђинђић.

Треће, одбијање Војске Југославије да се активно укључи у гушење народне побуне 5. октобра дошло је после контакта војног врха с Москвом, иза које су стајали Американци. Какав је био договор САД и Русије поводом тога и какве је уступке Русија добила заузврат може се само нагађати. Такође остаје отворено питање под којим условима је то извршено, т.ј. да ли су и какв јемства дата Милошевићу и генералштабу да би мирно предали власт. И најзад, да ли је Коштуница и пре 5. октобра, или тек после тог датума, успоставио везе с Москвом и југословенским војном обавештајном службом и да ли је и какве обавезе према Милошевићу преузео.

Зато данас још није могућно дати коначан одговор на питање свих питања:

Да ли је 5. октобар био истинска демократска револуција или проста смена на врху власти?

Како време пролази све нам се више чини да је нажалост оно друго.

Избор за амбасадора

Моја одлука да дам оставку на место председника Скупштине града Београда била је коначна. Негде крајем новембра 2000. о томе сам обавестио неколицину кључних људи из вођства ДОС-а. Моја намера је била да то учиним по завршетку избора у Србији заказаних за 23. децембар исте године. Ђинђић ме је одмах почео убеђивати да је то грешка и да је најбоље да останем на месту градоначелника. Пошто се уверио да сам непоколебљив, понудио ми је положај потпредседника будуће српске владе чији би он био председник. Његова замисао је била да сви лидери ДОС-а треба да преузму функције у новом министарском кабинету. Нисам му дао дефинитиван одговор, мада ми је идеја била прихватљива.

* * *

Неколико дана доцније, отпутовао сам у Атину на скуп Кокалис фондације. План је био да се потом придружим председнику Коштуници и осталима и заједно посетимо манастир Хиландар. Док сам био у Солуну, чекајући визу за Свету Гору, телефонирао сам својој кући и чуо да ме Свилановић, тада већ министар спољних послова, бесомучно тражи и нуди положај амбасадора у Вашингтону. Позвао сам га и добио исту поруку. Наводно, то је било од велике важности за нову власт, односи са САД судбоносни за нашу будућност, нема бољег од мене. Одвратио сам да је то питање веома озбиљно, да захтева подробен разговор и да не могу ништа одговорити док се не вратим у Београд.

У Хиландару сам разменио неколико речи с Коштуницом на исту тему, и он је потврдио Свилановићев став. И њему сам поновио исто. Остало је на томе.

По повратку у Београд, наравно, од озбиљног разговора није било ништа. Али су се зато догодиле две, испоставиће се, веома битне ствари. Прво, у свим медијима се појавила вест о мом наименовању за амбасадора и одмах затим лавина напада са свих страна. Новинари су се утркивали који ће жешће и грлатије да ме оцрни као човека који напушта незахвалан посао градоначелника да би приграбио амбасадорску фотелју, девизну плату, отмена одела и дипломатску етикецију.

Био сам, признајем, збуњен. Одакле одједном, и то сад кад смо најзад победили, толики степен срџбе уперених против мене? Ко ме сам се толико замерио и због чега? Брзо ми је постало јасно да су напади систематски организовани и да долазе из одређеног центра моћи. Али ког, нисам знао. Сви моји покушаји да откријем извор и разлог завршили су се безуспешно. Чак и моји политички пријатељи избегавали су да ми ишта конкретно кажу.

У низу интервјуа за новине, покушао сам да објасним своје дилеме. Вероватно најискреније у разговору за НИН. Тада сам рекао да у начелу прихватам Вашингтон јер сам свестан значаја наших односа са САД и тешкоћа у тим односима које смо наследили од Милошевића, али да нисам спреман да дам пристанак а да претходно прецизно не знам какву ћемо политику водити према Америци.

* * *

Моје бојазни нису била сасвим неутемељене. Још на првој седници председништва ДОС-а после 5. октобра (то је могло бити 7. или 8. октобра), први сам узео реч и говорио о неопходности дефинисања наше националне

политике. Предложио сам неколико приоритета и тражио да се о томе изјаснимо. Навео сам следеће: промена устава Србије, економске реформе, Црна Гора, Косово и Хашки трибунал. Изнео сам мишљење да свих пет не можемо остварити потпуно и да је потребно да ове приоритете класификујемо. Додао сам са од ових пет питања само Хашки трибунал није од националног значаја, јер се односи на изручење десетак оптужених појединаца, а не на читаву нацију. Зато сам сматрао да у том погледу треба учинити све што се од нас тражи, а да се на рачун те сарадње обезбеди међународна (т.ј. америчка) подршка у решавању осталих питања од истински националне важности.

Подржао ме је једино Душан Михаиловић, на моје прилично изненађење. Свилановић је нешто немушто мрмљао на исту тему, али нико није тачно разабрао шта је хтео да каже. Дискусију је прекинуо сам Коштуница по чијем се изразу лица док сам говорио лако могло приметити озбиљно незадовољство. Остали су мање-више ћутали.

Током једног од идућих састанака, на дневном реду се нашао предлог новог савезног буџета. Известилац је био Мирољуб Лабус, у својству вицепремијера. Све је требало да прође брзо и без расправе. Текст је био огроман, а и добили смо га непосредно пред почетак седнице. Пред нама су се нашли непрегледни редови позиција и цифара. Нисам ни покушао да одгонетнем о чему се заправо радило. Готово случајно сам запазио једну напомену на дну странице, више по навици историчара, него намерно. Писало је ово: просечна плата у ВЈ 300 немачких марака, у грађанству 100, просечна пензија у ВЈ 320 немачких марака, у грађанству 120. Нисам могао, а да не реагујем. Поставио сам питање откуд толика разлика и чиме се она објашњава.

"Да ли ово значи да један официр вреди три пута више од једног лекара, инжењера или професора. Је л` ми то правимо војни буџет и војну државу", питао сам гласно.

Тајац.

Само ми је Лабус дошапнуо: "Немој да постављаш незгодна питања".

Све сам био резервисанији према идеји о одласку у САД. Све ми се мање допадало како се ствари развијају и какав је мој положај у томе. Напади у јавности нису престајали. И даље нисам знао ко стоји иза тога. Наша позиција према Америци није била одређена ни у тактици, а камоли у стратегији. А наговештаји су били забрињавајући.

Отприлике тих дана до мене је стигла једна посредна информација. Наводно, у кабинету Војислава Коштунице озбиљно се разматрала могућност одустајања од моје кандидатуре за амбасадора. Као разлог наведени су моји јавни иступи. Ово је једном мом пријатељу, опет наводно, рекао Богољуб Карић у поверењу, а мени је пренето као својеврсна опомена. У првом тренутку, нисам придавао претерану пажњу овом упозорењу. Прво. цела прича ми је изгледала непоуздана, а друго тад још нисам био донео одлуку да прихватам амбасадорско место. Рачунао сам, наивно, да ако има нечег спорног, Коштуница ми то свакако не би саопштавао преко Богољуба Карића.

Некако у то време престаји су и да ме позивају на састанке председништва ДОС-а.

Из извора блиског Зорану Ђинђићу, сазнао сам такође да напади на мене долазе из кабинета председника СРЈ, јер они никако нису одушевљени идејом о мом одласку у САД. И ово сам примио врло условно. Ривалство два табора у ДОС-у већ је тад било приметно. Онда ми се чинило да је мој случај био згодна

прилика како би једни оптужили друге за нечисте работе. Али црв сумње увлачио се све дубље.

* * *

Позвао сам америчког амбасадора Вилијема Монгомерија с којим сам се од раније позавао. Дошао је сутрадан. Желео сам да му разјасним своје недоумице. Сматрао сам га за добронамерног. Зато сам и био потпуно искрен:

“Није ми јасно каква ће наша политика бити према Америци. Имам одређене дилеме и то веома озбиљне. Не бих хтео да се нађем у непријатном положају да морам да заступам ставове за које нисам сигуран да су исправни. Дубоко верујем да су добри и блиски односи између нас и Америке од пресудног значаја за нашу будућност. Озбиљно сумњам да и други мисле исто”.

Амерички дипломата је моје речи примио без коментара, али ми је дао до знања да је разумео поруку. Знао сам да ће је пренети својим претпостављеним.

Један други догађај из децембра 2000. био је вредан пажње. Два моћна америчка сенатора Спектор и Војнович допутовали су у посету Београду пред саму Нову годину. Обојица су чланови сенатског комитета за спољњу политику. Амерички амбасадор ме је замолио да им организујем једну вечеру у Старом двору. Поред Американаца позвани су још Горан Свилановић и Војин Димитријевић.

Разговор током вечере заслужује посебну причу. Овде је најбитније оно што сам чуо на самом крају. Док смо излазили из трпезарије у Жутом салону. у холу Старог двора, Монгомери ме је издвојио на страну и рекао: "Не смеш да одбијеш, мораш у Вашингтон, од тебе нема бољег". То је било све.

Пошто смо се поздравили с гостима, Свилановић је предложио да одемо негде на пиће и разговор. Отишли смо у оближњи ноћни клуб, где сам знао да можемо разговарати у миру. Дакле, били смо само нас двојица и наше супруге.

Свилановић ме је одмах почео да ме уверава како нема разлога за моју забринутост, да је све у реду и да никаквих проблема неће бити:

"Можеш слободно у Вашингтон, неће бити неспоразума, ни саботажа. У крајњој линији, знај да ти ја држим леђа у Београду и да нема разлога за бригу. Ја ћу често долазити у Америку, а и иначе ћемо бити у сталној вези."

Растали смо се у највећем пријатељству.

Али, да се вратимо разговору током вечере с америчким сенаторима. Војнович је највише и најдуже говорио форсирајући тему бомбардовања Србије 1999. Упорно је тражио нашу реакцију на његов став да је то била велика грешка Клинтонове администрације и да је требало тражити друге могућности споразума с Милошевићем после краха преговора у Рамбујеу.

Његов мотив, наравно, био је унутрашњеполитички. Војнович као истакнути републиканац био је природни противник демократа и њихове политике. Мислио је да ће на критици бомбаровања пронаћи истомишљенике међу нама.

Неколико пута сам избегао да се упуштам у то питање, али кад је Војнович по трећи пут покренуо исту тему, узвратио сам:

"Драги сенаторе, бомбардовање је дошло као изуђен потез једне погрешне политике коју је водила Клиптонова администрација од самог почетка. Они су све време веровали, управо рачунали на коначни договор с Милошевићем. Илузија успеха из Дејтона, када су по својој процени приволели Милошевића да буде конструктиван, постала је модел за њихову политику

према нама. И у Рамбујеу и после Рамбујеа, док се чекао Милошевићев одговор, били су стопостотно сигурни да ће он пристати. Сећам се да сам баш тад срео Криса Хила у Београду који је просто зрачио уверењем да је посао завршен. А онда је Милошевић одбио понуђени план и Вашингтон се нашао у безизлазној позицији. Један мали прљави балкански диктатор дрзнуо се да их обмане и изигра. Зарад свог угледа и поноса, највећа сила на свету морала је да реагује. Како? Тако што је бесомучно бацала бомбе по главама нашег народа ни кривог, ни дужног. Због вашег америчког погађања с Милошевићем, ви сте казнили нас. Ето, то ја мислим о бомбардовању."

Сви присутни

немо су саслушали мој говор. И на моје немало изненађење, одобрили све што сам рекао. Само је Војнович поновио свој став отоме да је бомбардовање ипак било пресудна Клинтонова грешка. На то је реаговао Свилановић, потпуно нетактично: "Сенаторе, сви за столом су схватили шта је г. Протић изнео осим вас". Присутни су га значајно погледали, али је на томе и остало.

* * *

Нову годину сам дочекао с породицом и најближим пријатељима на Јахорини. Путовали смо аутобусом, па сам имао довољно времена да о свему још једном добро размислим. У Београд сам се вратио решен. Идем у Америку, па шта буде. Мотива је било на претек. Предамном је стајао тежак задатак: требало је Србе представити у потпуно супротном светлу од оног као их је представљао Милошевић, требало је брзо унапредити односе с САД, требало је придобити америчке званичнике и јавност за нашу ствар, требало је показати да је промена од 5. октобра аутентична демократска револуција. Просто, нисам могао да одолим. Изазов је био исувише велики.

Прво је био ред да о својој одлуци обавестим Ђинђића. Нашли смо се у просторијама некадашњег Савеза за промене, садашњег ДОС-а, на углу Скадарске и Симине улице. Били смо сами. Објаснио сам му зашто сам се одлучио за место амбасадора. Слушао је пажљиво, мада видно нестрпљив да што брже заврши разговор. Већ је био номинован за председника владе Србије. На завршетку је само изустио:

"Добро, ако је то твоја коначна одлука, у реду."

Отишао сам, морам да признам, с лаким укусом горчине у устима.

Одједном сам се осетио усамљеним. Моји политички пријатељи су се удаљили од мене. Све мање сам икоме веровао. Људи из моје околине покушавали су да ми помогну и то су чинили у најбољој намери. Али, недостајало им је искуство изнутра. Њима је све изгледало једноставније и лакше него што је заиста било. Уосталом, одлука је морала бити моја и била је. Преломио сам и нисам хтео назад, али је зебња остала. Знао сам једно. На положају председника Скупштине града Београда нисам желео да останем ни по коју цену. То сам прихватио само зато што је борба против Милошевића и његовог режима то налагала. То се од мене захтевало пре избора и нисам могао да одбијем. Изабран сам у ноћи 5. октобра на једној завереничкој седници Скупштине града у часу кад се није знало да ли смо коначно победили или нисмо. Био је то први озваничени избор нових демократских власти. Али чињеница да одговарам пред јавношћу за оно што се ради у Београду, а да ни на који начин не могу на то да утичем за мене је била неприхватљива. Да глумим параван за потезе других, добре или рђаве свеједно, никад нисам прихватао. Никад, па ни тад. А управо то је произилазило из функције градоначелника главног града. То је уствари церемонијални положај, где је само у комунизму

човек на том месту могао стварно да одлучује, али на основу партијске хијерархије, а не на основу закона. По прописима, сву власт у Београду држи извршни одбор и његов председник. Председник Скупштине града је обична фигура. Уз сву опасност да ће ме моји суграђани погрешно разумети и да ће ми веома замерити одлазак са чела Београда, морао сам то учинити. Ако и због чега данас жалим, онда је то због тог несрећног неспоразума.

У оно време било ми је јасно као дан да амерички Дамоклов мач виси изнад наше главе и да све, апсолутно све, зависи од Американаца. И наш опстанак, и наша будућност, и наш успех. Руку на срце, знао сам и то да тај посао у Вашингтону могу да обавим боље од других. Имао сам знања и искуства, познавао сам америчку средину и односе, многе важне људе упознао сам раније, И сам нисам био сасвим непознат у америчкој престоници. А имао сам и огромну вољу да урадим најбоље што могу.

У министарству иностраних послова

Први пут у животу ушао сам у зграду Министарства иностраних послова. Велелепна грађевина од пре Другог светског рата, служила је као седиште више министарстава у време Краљевине. Ту се некад налазио чувени “Спахов кабинет” по Мехмеду Спаху вођи Југословенске муслиманске организације и дугогодишњем министру између два рата. Тај кабинет био је уређен у оријенталном стилу са изванредном библиотеком. Одавно више нема ни Спаховог кабинета, ни његових драгоцености, ни књига. Нико у министарству није умео да ми каже где се то данас налази. Још горе од тога, осим једне једине особе, нико није знао ни да је икада постојао Мехмед Спахо, а камоли његов кабинет.

* * *

Изнутра, Министарство ни изблиза није онако лепо као споља. Испреплетано бескрајним ходницима и безбројним канцеларијама, на први поглед одаје утисак да је време стало 1945. Све је мрачно и депресивно као што је било последњих пола века. Имао сам недољив утисак да је Брозов дух тамо и данас свеprisутан. Одасвуд су долазили правилни и једнолични звуци: одјечи корака по црнобелим плочицама. Тек понеко, у пролазу, у пола гласа назове добар дан. Често ни то. Осим тога тишина. Све ме је веома подсећало на тмурну атмосферу из совјетских филмова.

Још при првом доласку у ту зграду обузела ме је жеља да урадим нешто шокантно што би размрдало ту учмалост.

Возим се лифтом на трећи спрат у потрази за дирекцијом за Америку. Ту је требало да се јавим. Улазим у уску собу из које пут води у две невелике канцеларије. Очигледно су некадашњи пространи кабинети преграђивани не би ли се некако сместила огромна министарска бирократија. Срећем лица сива и неубедљива. Чујем имена. Седам. Почиње разговор. Празан, досадан. Главна тема: кога ћу изабрати да пође у Вашингтон. Добијам искуцану хартију, уствари једну листу дипломата и службеника предвиђених за амбасаду у Америци.

Задужен за мене био је један висок човек у сивом оделу, испијеног лица, блед и упадљиво мршав. Помислих овај човек мора да је болестан. Објашњава ми да морам што пре одредити састав ДКП (Дипломатско-конзуларно представништво) и приступити припремама за одлазак. Једва сам схватио да припреме значе обилазак свих различитих служби у министарству и добијање њихових сагласности. Опет добијам искуцан лист с двадесетак разних скраћеница иза којих се крију поједина министарска одељења.

Издржао сам пун сат, извинио се и отишао. За један дан био је то максимум мог стрпљења.

Министар Свилановић имао је канцеларију на самом углу Милоша Великог и Бирчанинове с посебним улазом који степеницама води право у његов кабинет. По сопственом признању, он је у то време избегавао да се суочи са административним монструмом који је наследио и бавио се искључиво високом дипломатијом путујући по свету. Све остало препустио је извесном Лазићу, бившем дипломати у СССР, блиском Грађанском савезу, кога је поставио за генералног секретара министарства.

Покушао сам бар Свилановићу да предочим оно што сам видео тог првог дана. Инсистирао сам да су неопходне хитне и радикалне промене, јер је ово

што смо затекли апсолутни ужас. Није га занимало. Његове мисли и амбиције биле су негде далеко на Ист риверу. Човек је стигао до Уједињених нација, упознао Кофи Анана, подигао југословенску заставу испред Палате нација. О каквим приземним стварима ја то њему говорим. Уосталом њему, некад младом и перспективном комунистичком кадру који је стигао до члана комисије за идејни рад Универзитетске конференције Савеза социјалистичке омладине, то је била позната средина у којој се одлично сналазио.

* * *

Следећег дана поново сам отишао у СМПП, решен да ипак нешто кажем. На уласку у дирекцију где су сви испијали јутарњу кафу, с врата сам проговорио посебно озбиљним тоном:

"Имам за вас две врло свеже али лоше вести. Ипак, дужан сам да вам их саопштим, без обзира на трагичне последице. Прво, Јосип Броз Тито је умро. И друго, пао је Берлински зид и нема више Совјетског савеза. Жао ми је."

Међу мојим слушаоцима – констернација. Читам им на лицима: да ли се овај шали или је луд, шта му ово значи, па он је градоначелник Београда и будући амбасадор, каква је ова нова власт.? Нико се, међутим, не усуђује реч да изусте.

Видим, мало сам претерао, Та врста хумора за њих је потпуно страна. Покушам да изгладим: "ОК, `ајде нешто да радимо".

Наставља се иста прича од претходног дана. Кадрови, кадрови, кадрови.

Тих дана, у Београд долази Џозеф Бајден, кључни демокраски сенатор из Делавера, нама ненаклоњен, али веома утицајан. Син му је био на Косову и Метохији у саставу УНМИК-а. Састанак у министарству непосредно је претходио сусрету с Коштуницом. Свилановић, човек у сивом оделу и ја. Бајден

стиже. Срећем га први пут у Београду, мада сам га упознао 1999. у Вашингтону приликом посете српске опозиције америчкој престоници. Висок, лепо грађен, гиздав и елегантан, с великим прстеном на десном домалом прсту и марамицом у горњем џепу одела. Зачешљан тако да свака длака стоји на свом месту. Бојене косе у сребрнаостосиву преливене лаком. Миришљав и насмејан. Некад је био председнички кандидат и никад се није ослободио те, тад научене, позе. Извештачен, изразите афектације, делује као лош глумац. Тон му је пригушен, што додатно истиче строгост. Директан до нелагодности. Ретко непријатан саговорник.

Бајден почиње честитком за победу над Милошевићем уз низ ласкавих комплимената. Али одмах наставља дајући на знање неизбежност наших међународних обавеза и нашу одговорност за резултате Милошевићеве политике.

За све време састанка човек у сивом оделу је нешто записивао у бележницу. У једном тренутку ми је дошапнуо: "Морам да жури до председника и обавестим га шта ће овај да му каже". Оно "председник" је некако нагласио с посебним значајем. Потом устаде, извини се тихо и оде. Кроз главу ми је пролазило исто оно што је, кладио бих се, пролазило и кроз главу "друга из СМПП-а": Дошао је нови господар; треба му се што пре приближити и умилити; то је проверен начин да се постигне напредак у каријери. Човек у сивом оделу сањао је о томе да најзад постане амбасадор. Помислих: "Каква улизица".

* * *

У оквиру амбасадорских припрема, обавеза ми је била да сретнем председника Коштуницу. Примио ме је средином јануара 2001. Били смо сами.

Будући да се знамо дуго и добро, разговор је био присан и срдчан. Коштуница је почео:

"Знаш да сам ја одувек хтео да повежем демократију и националне интересе. То ћу сад покушати да остварим, мада знам да су шансе мале. Ни овде, ни у свету нема великог разумевања за то. Али, без обзира на све, моје је да пробам, па ако не успем да се повучем. Ти најбоље знаш да мени до овога никад није било стало и да сам тешко прихватио да се кандидујем. Неће ми бити тешко ни да се повучем.

Много од онога што смо ти и ја некад мислили да се може постићи, више није могућно. Ти си некад мислио да ми треба да се окренемо ка југу, али данас је независна Македонија реалност. За утеху, успоставио са одличне односе с председником Трајковским и стално смо у вези.

Знаш све што треба да радиш у Вашингтону. Немам шта да ти кажем што ти већ не знаш. Једино можда да није страшно ни ако се некад на нас мало наљуте".

На то сам узео реч:

"Прво хоћу да те уверим да је моја одлука да дам оставку у Београду искључиво последица мог непристајања да носим одговорност, а да други одлучују. И да сам положај амбасадора прихватио на упорно Свилановићево инсистирање. Али, ако с твоје стране има и трун резерве, ја ћу одустати. Мени лично уопште није стало да идем. Само не бих желео да се враћам после шест месеци. Ти ме добро познајеш, знаш какав сам и колико могу да урадим. Ако имам твоје апсолутно поверење и одрешене руке у раду ићи ћу, ако не ником ништа".

Одговорио је оним својим монотоним гласом:

"Ма шта ти је, одакле ти то. Знамо се толике године, свашта смо заједно прошли, имаш моје пуно поверење."

Потом кренух да пођем. Коштуница ме заустави руком преко стола:

"Где ћеш? Остани још мало да причамо."

Готово да ми се исповедао, о људима око себе, о лидерима ДОС-а, о својим искуствима на положају председника, о некадашњим пријатељима који су то престали да буду.

Најзад пођох. На вратима га упитих поново:

"Имам ли твоје пуно поврење?"

"Имаш."

"Сигурно?"

"Сигурно."

Напустио сам Палату федерације сасвим спокојан. Нема неспоразума. Мора да су злонамерници хтели да нас посвађају, али нису успели. Мој стари друг и саборац остао је исти онакав каквог сам га познавао. Све друго ми је деловало потпуно небитно.

Поверовао сам му.

Инаугурација америчког председника

У новембру сваке преступне године Американци бирају свог председника.

Наредне године у јануару организује се велики догађај формалног преузимања власти од претходног ка наредном председнику. У Америци се тај догађај назива – инаугурација.

* * *

Тог дана у Вашингтон стигне огроман број људи из читаве Америке. Долазе ђаци, оркестри, организоване групе, читаве породице. Председничка инаугурација је свакако највећи празник који поштују сви грађани САД.

Председник САД је најстарија и најзначајнија америчка институција. Док траје изборна кампања кандидати се међусобно оптужују, нападају и критикују без милости. Понекад се служе најнижим средствима. Народ се опредељује за једног од њих и страствено учествује у председничкој трци. Али, оног часа кад се изабере, сваки Американац стаје чврсто иза председника. Он више није ни обичан човек, ни страначки вођ, ни политички функционер. Он постаје симбол нације. Следеће четири године, он је за сваког само председник с великим П.

Још је први председник САД Џорџ Вашингтон успоставио строго правило смењивости. Одбијајући да се кандидује трећи пут, Вашингтон је својим примером ударио темељ америчке демократије. Самоук и нешколован, Вашингтон је инсинктом националног лидера осетио да је за будућност младе америчке државе и њене демократије важније засновати правило, него задржати власт.

У дугој историји америчких председника, ово правило прекршио је једино Френклин Делано Рузвелт. Биран је четири пута узастопно. Изузетак се правдао ратним околностима. Трећи пут је изабран 1940, а четврти 1944. После Другог светског рата ниједан председник није остао дуже од два мандата.

* * *

Као бивша британска колонија која се за независност изборила у рату, САД су своју будућност тражиле и градиле на сопственом политичком обрасцу. Ни Декларација независности, ни амерички устав, ни демократска традиција израсла на овим стубовима, нису смели да подражавају, ни да подсећају на искуства Велике Британије. Зато ни установа председника не садржи у себи ништа што је налик енглеској круни. Председничка власт у Америци потиче од народа, представља је човек из народа, створена је да би радила за народ, каже позната америчка изрека.

Очекује се да председник САД буде скроман, резиденција му је једноставна, а плата релативно ниска. Он не носи униформу иако је врховни командант и има минималну послугу иако је шеф најбогатије државе на свету.

За више од два столећа америчке историје само два пута су отац и син били председници Америке. Једном у деветнаестом и једном на преласку двадесетог у двадесет први век. Први пут су то били представници породице Адамс⁵, а други пут Буш старији (1992-1996) и Буш млађи.

Има још два примера да су два председника потицала из исте фамилије.

Вилијем Харисон изабран је 1841, али је исте године и преминуо. Његов унук Бенџамин Харисон био је боље среће: у Белој кући је провео читав свој мандат (1889-1893). Теодор (Теди) Рузвелт (1901-1909) био је стриц Френклина

⁵ Џон Адамс отац био је други председник САД (1797-1781); Џон Квинси Адамс, његов син, био је амерички председник од 1825 до 1829.

Рузвелта (1932-1945). Два рођака из ове породице држе апсолутни рекорд у времену проведеном на положају председника САД. Заједно су саставили више од две деценије у Белој кући.

Замало се десило да два брата постану амерички председници. Џон Кенеди био је најмлађи изабрани председник у историји Америке 1960. Убијен је у Даласу 1963. Његов брат Роберт (Боби) убедљиво је водио у председничкој кампањи 1968, али је и он убијен у атентату у Лос Анђелесу.

У америчкој политици и данас се крвно сродство узима више као недостатак, него као предност.

Америка је земља у којој се обичаји и модернизам развијају упоредо. Американци су веома склони да прихватају ново и лако мењају старе навике, посебно уколико то ново доноси бољитак. У томе су најуспешнији на свету. Ипак, и у тој иноваторској средини постоје древне традиције, недодирљиве и непроменљиве. Појмови председника, устава, демократије и вере у Бога нико и никад није довео у питање. То су вечите вредности америчког начина живота и погледа на свет.

* * *

Џорџ В. Буш изабран је у новембру 2000. као четрдесет трећи председник САД. Изборна утакмица била је неизвеснија него икад раније у историји Америке. Разлика између демократског кандидата Ал Гора и републиканског победника била је толико мала да на крају нико није могао да утврди тачан број гласова за једног и за другог такмаца. После велике кризе и поновљеног пребројавања гласова у Флориди, морао је да се умеша Врховни суд САД и

донесе коначну одлуку. Тако је одлуком суда, а не директном вољом народа, Џорџ В. Буш постао први човек прве силе света.⁶

САД су уставно уређене на темељу стриктне поделе власти. Чувени принцип француског мислиоца осамнаестог века Монтескјеа нашао је своје најбољег ученика на другој страни океана. Томас Џеферсон, писац америчког устава и један од отаца-оснивача САД, био је велики познавалац и поштовалац француске филозофије из столећа светлости. Просто речено, у америчком систему постоје три гране власти које ограничавају једна другу: извршна (председник и његова администрација) овлашћени су да воде укупну политику; законодавна (Конгрес с два дома, Сенатом и Представничким домом) који доносе законе и одобравају државни буџет; и судска (Врховни суд САД) који суверено одлучује о законитости и уставности сваког правног акта или појединачног чина носилаца политичке функције.

Председник САД обједињује надлежности председника државе и председника владе. Он поставља свој кабинет по слободној својој вољи уз формално одобрење Конгреса. Председник САД именује судије Врховног суда, али само ако се за то укаже прилика током његовог председничког мандата. Судије се бирају доживотно и има их тачно девет у Врховно суду САД. Нови судија се може изабрати само у случају да неки од постојећих поднесе оставку или умре. Они ни под којим условима не могу бити смењени.

Иако врховни командант, амерички председник дужан је да тражи претходну сагласност Конгреса да би могао да употреби оружану силу.

⁶ Демократски кандидат Ал Гор освојио је већи број гласова бирача, али ипак није постао председник. Врховни суд САД на крају је закључио да је републикански кандидат Џорџ В. Буш добио већину електорских гласова. Бројање гласова је запело у Флориди, зато што је разлика између двојице претендената била мања од 500 гласова.

Председник се бира директно, али на основу једног специфичног система. Свака од америчких федералних држава (има их 50) располаже одређеним бројем тзв. електорских гласова. Тај број зависи од величине и бројности појединачне државе. Онај председнички кандидат који добије апсолутну већину ових електорских гласова бива изабран.⁷

Сједињене државе су једна федерација. То значи да их сачињава педесет појединачних федералних јединица с високим степеном самосталности.

Грађански рат који је избио 1861. и беснео следеће четири године имао је у својој основи два спорна питања: питање ропства црнаца и питање федерације или конфедерације. Јужњачке државе се никако нису хтеле одрећи ропства из економских разлога. Производња памука била је главна привредна грана на југу, а зависила је готово искључиво од црначке радне снаге. Из тога је настао један посебан јужњачки систем вредности, уствари једна нарочита друштвена култура. Отуд су јужњачки велепоседници истовремено били и непомирљиви браниоци конфедерације. На крају је север однео победу. Одтад су САД коначно установљене као федерација. То је значило да су савезни органи и прописи надређени појединачним законодавствима федералних држава, али једино у оним областима које изричито одређује устав САД. Све остало је у аутономној надлежности држава чланица.

Грађански рат јесте поразио конфедералисте, али није искоренио јужњачки начин живота. Јужне државе су прошле кроз дуготрајну економску кризу после укидања ропства. Преимућство у економском развоју преузео је

⁷ Данас укупно постоји 538 електорских гласова на читавој територији САД. Највећи број електорских гласова има Калифорнија (55), а затим следе Тексас (34), Њујорк (31) и Флорида (27). Председнички кандидат који освоји већину у одређеној држави добија све електорске гласове којим та држава располаже. Ко први стигне до натполовичне већине електорских гласова (270) постаје председник.

индустријски север. Многе уважене и богате јужњачке породице претрпеле су финансијске и моралне ломове. Упркос свим мукама и променама, амерички југ је остао свој и друкчији до наших дана. У Џорџији се и данас с поносом истиче застава конфедерације⁸.

* * *

Од раног јутра на дан инаугурације, у Вашингтону је све спремно за велику прославу.

Читав град је украшен заставама, а звуци плехане музике чују се из сваког правца. Непрегледне реке искићених људи марширају низ вашингтонске булеваре и авеније ка широком простору испод Капитол Хила, брежуљка на којем се налази величанствено здање америчког Конгреса. На врху највише куполе бљешти бронзана статуа индијанца с орловим пером. То је највиша тачка америчке престонице, видљива са сваког места у вароши. На том простору, под ведрим небом, одржаће се инаугурација Џорџа В. Буша тачно у подне 21. јануара 2001.

Град Вашингтон изграђен је непосредно после стицања независности, почетком деветнаестог века. Намерно је изабрана управо ова територија с три стране омеђена државом Вирџинија, а с једне државом Мериленд. У облику неправилног ромбоида подручје Вашингтона или како се још назива Дистрикт Колумбија, једина је земља у власништву савезне државе. Град је очигледно добио име по вођи рата за независност и првом председнику САД Џорџу Вашингтону.

За урбанистичко решење престонице Американци су ангажовали једног Француза по имену Ланфан. То је разлог зашто Вашингтон више личи на

⁸ Ова застава се популарно назива "дикси" (Dixie).

европске метрополе, него на америчке мегалополисе. Препун огромних зелених површина, с многобројним трговима и широким улицама, без облакодера, Вашингтон одаје утисак праве престонице. Архитекта Ланфан пројектовао је и зграду Конгреса на Капитол Хилу.

Вашингтон вероватно има више кружних токова и јавних споменика него сви остали амерички градови заједно. Свака федерална држава добила је своју улицу или авенију у престоници. Тако се Бела кућа налази у авенији Пенсилванија на броју 1600.

Тајна зашто у Вашингтону не постоји ниједан солитер, а камоли облакодер јесте у томе што је једним прастарим градским прописом забрањено да иједна грађевина буде виша од пера на кипу Индијанца који се налази на врху куполе америчког Конгреса. Та монументална грађевина назива се Капитол, а место на којем је сазидана - Капитол хил. У то давно доба народни посланици позивани су на седнице Конгреса звоњењем великог звона с врха Капитол хила. Да би се звоно чуло у читавом граду, није смела постојати никаква физичка препрека.

Дан инаугурације био је хладан и кишовит. То наравно није спречило ни организаторе, ни учеснике, ни посетиоце да присуствују председничкој церемонији, уосталом као ни четрдесет два пута пре тога.

Шефови дипломатских мисија добили су званичан позив да се окупе у згради Стејт департмента у 9 сати ујутру. Ту су раздвојене супруге од дипломата. Амбасадори су прозвани по сениорском реду и смештени у аутобусе. Исто је учињено и с њиховим женама т.ј. мужевима. Сви су добили провидне пластичне пелерине у случају да почне пљусак.

У савршеном реду стигло се до одредишта. Амбасадорска трибина налазила се с леве стране изнад централне позорнице.

Призор је био величанствен. Десетине хиљаде људи у шаренилу америчких боја тискало се на пространом травњаку. Председничка бина осветљена милионима сијалица, а све то у сенци грандиозног здања америчког Конгреса. На бини сенатори, конгресмени, чланови кабинета оба председника, црквени великодостојници, породице Клинтон и Буш.

Неколико минута пред подне појавио се председник Клинтон у пуном сјају, а одмах за њим и његов наследик Џорџ В. Буш. Приредба је могла да почне.

Америчка химна, молитва, заклетва над Библијом, говор новог председника, клицање народа, крај. Све је било завршено тачно за један сат.

Проницљиво око могло је да запази кључни тренутак примопредаје власти. Непосредно уз председника увек стоји један човек у тамном оделу с црном кожном ташном у руци. У часу у којем тај човек пређе неколико метара од једног председника ка другом, извршена је смена власти. У црној кожној ташни, коју Американци зову фудбал, налазе се најважније шифре за покретање нуклеарног оружја. Право да располаже и употреби те шифре има једино председник САД.

После инаугурације уследила је традиционална парада. Амбасадори поново спојени са супругама одведени су у Блер хаус на ручак. Та веома складна, али мала кућа служила је неколико пута као резервна резиденција за америчког председника.

После ручка, дипломате су биле слободне да присуствују паради или да оду. Тиме је званични протокол био окончан. Тек увече требало је да се целокупан дипломатски кор окупи на председничком балу.

Промрзле и искисле, госпође амбасадорке једва су дочекале завршетак инаугурације. Могао се чути и понеки јетак коментар о америчком кичу и неукусу. Али, у том погледу главно је тек долазило.

Свака федерална држава организује свој бал на посебном месту. Домаћин бала за дипломатски кор овог пута била је Џорџија. Изабрана је огромна дворана једне америчке банке. То је уствари био велики мермерни хол с масивним стубовима. Црначки оркестар је свирао музику за игру још током доласка званица. Укупно 170 амбасадора са супругама стрпљиво је улазило у салу, пролазећи детаљан безбедносни преглед на улазу.

Мушкарци у обавезном смокингу с лептир машном, даме у хаљинама дугим до земље. Мушкарци - сви као униформисани. Женске тоалете – од најстрожих црних до оних вршетећих боја. Било је ту и непристојно дубоких деколтеа, али и шешира од разнобојног перја.

Послужење – амерички једноставно. На овалним столовима могле су се наћи ситне погачице, исечени сир и салама, различите салате, чајно пециво и свеже воће. Све је изнето одједном заједно с пластичним виљушкама и тањирима од стиропора. Пиће се точило у неограниченим количинама, такође у пластичним чашама.

Врхунац вечери наступио је нешто после поноћи кад се појавио нови председник Буш с породицом и заиграо валцер. Сви су нетремице гледали у њих. А поносни Буш јуниор заиграо је с једном од својих кћери. У одсутном тренутку горњи део корсета младе госпођице Буш непослушно крену надолу.

Настаде паника на сцени, отац некако заклони поцрвенелу девојку. Проломи се аплауз. Чуо се и понеки уздах остарелих дипломата.

После неколико минута породица Буш је напустила пријем, а званице су добиле још једну врућу тему за оговарање и подсмех. Сви су људи исти свуда на свету. Поготову кад добију прилику да се исмеју неком јачем и моћнијем од себе.

Бал се наставио до јутарњих сати. Они најупорнији наставили су весеље у неком од вашингтонских ноћних локала.

Сутра је почињао нови дан. Обичан, радан, амерички.

* * *

Југословенска амбасада смештена је у улици Калифорнија у најлепшем делу Вашингтона. Зидана је крајем педесетих у стилу чистог соцреализма. Окружена елегантним вилама, зеленим баштама и дрворедом, ова зграда се истиче упадљивом ружноћом.

Од бомбардовања 1999, била је потпуно напуштена. После Милошевићеве одлуке да прекине дипломатске односе са силама НАТО-а, југословенским дипломатама и особљу дато је 48 сати да се иселе.

Стручњаци америчке тајне службе детаљно су прегледали зграду, пажљиво уклањајући унутрашње заштитне системе. Али, никакво непотребно уништавање нису чинили.

У децембру 2000. тамо је послат један службеник Министарства спољњих послова, а за њим је отпутовао и главни шифрант. Њих двојица су привремено становали на другом спрату амбасаде. У једној канцеларији поставили су пољске кревете, однекуд су донели постељину, а користили су постојеће купатило. Тако се амбасада претворила у импровизовани смештај.

У згради је постојао само један апарат с једном телефонском линијом. Од опреме затекао се и један рачунар старије генерације.

Холови и прозори били су у решеткама, тако да је, ионако мрачна и суморна, амбасада стварала утисак затвора. Устајао ваздух мешао се с дебелим наслагама прљавштине и прашине. Неко се ипак сетио да на јарбол испред куће подигне изгужвану југословенску тробојку. У односу на чистоћу Вашингтона, југословенска амбасада представљала је упечатљив контраст.

Недалеко од амбасаде у улици Р налази се стара југословенска резиденција, уствари амбасадорска кућа. Ту кућу подигнуту почетком двадесетог столећа купио је 1941. Константин Фотић, први и последњи југословенски амбасадор у САД пре комунистичке револуције. У њој је раније живео гласовити амерички књижевник Волт Витман. Због своје историје, али и лепоте, сврстана је у ред културних вредности Вашингтона. Њена отменост и раскош одају карактер купца и првог станара. Амбасадор Фотић је имао намеру да убеди краља Петра Другог да пређе из Лондона у Вашингтон. Зато је одабрао управо ову зграду. Ова замисао се никад није остварила, али је кућа остала у власништву Југославије. У њој су доцније живели сви комунистички амбасадори. И оставили своје трагове.

Спољашњост резиденције само наговештава богатство изнутра. Велика улазна врата и сви прозори су у кованом гвожђу и украшени дискретним гипсаним радовима. Постоји и посебан прилаз за аутомобиле с коловоза до саме главне капије. Унутра - пространо предсобље с два мања кабинета на свакој страни. Масивне полукружне степенице воде на горе. Велелепна балска сала заузима средишњи простор на првом спрату. Одатле води дугачак ходник ка великој трпезарији. Трпезарија је једним својим зидом у стаклу и кованом

гвожђу окренута према башти. На другом спрату – амбасадорски стан, а на другом два апартмана за угледне госте. На трећем – собе за послугу. Поред централног степеништа, постоји и споредно, тако да се гости и особље не би мимоилазили.

Башта оивичена каменом стазом излази на доњу Декатур улицу. У дну је смештена једна мала кућа с гаражом и два помоћна стана.

Затекао само амбасадорску резиденцију у очајном стању. Зидови влажни од подрума до крова, електричне инсталације у распаду, радијатори у потпуној корозији. На неколико места је попустио плафон, па су подметнуте греде да се сасвим не би срушио. Поједини комади распареног намештаја или су поломљени или начети влагом. На креветима још стоји размештена постељина ко зна одкад и чија. У пропалим купатилима у којима нема воде видео сам разбацане прљаве пешкире и полуискоришћене ролне тоалет папира. По спаваћим собама пепељаре с давно угашеним опушцима. Нико више не зна ко је све, којом приликом и с чијим одобрењем становао у резиденцији. У библиотеци – класици марксизма и Брзова сабрана дела.

Од највредијих предмета није било ничега. Ни слика, ни сребра, ни скупоценог намештаја. Револуционарна власт грабила је све за себе. И у земљи и у иностранству.

Готово невољно помислих – ово је кућа духова. Ово је могла бити само мистична освета гордых и поражених над силним победницима. Ово је створила једна збрисана српска култура, уништена и разваљена примитивном снагом југословенског комунизма.

Одједном осетих неки чудан осећај беса и олакшања. Бес због оног што сам видео, олакшање због чињенице што нећу морати да живим у здању изнад својих мерила и навика.

Током тог првог одласка у САД имао сам и први званични сусрет у Стејт департменту. Предао сам дипломатске акредитиве намењене државном секретару и формално писмо за председника Буша. Писмо сам наравно сам написао на лицу места. У Београду ми о томе ништа нису рекли, из незнања или из лоше намере свеједно. У писму сам, како ред налаже, навео главне правце наше политике према САД: најбољи могући међусобни односи, пуно преузимање наших међународних обавеза, корените политичке и економске реформе у земљи. Нисам пропустио да поменем српско трагично искуство бомбардовања током двадесетог века (1914, 1915, 1941, 1944, 1999). Враћао сам се за Београд дубоко замишљен. Први утисци нису били охрабрујући.

Код председника САД (фебруар)

Нисам дуго чекао на званичан позив из Вашингтона. Пријем код председника САД и предаја акредитива заказани су за 15. фебруар. Био сам сврстан у прву групу амбасадора који ће срести новог америчког шефа државе.

Одмах сам кренуо на пут с писмима за оба председника. До последњег часа није било сигурно коме ћу предати скредитиве, одлазећем председнику Клинтону или изабраном председнику Бушу.

Протокол је био познат унапред, упућен у писменој форми и предвиђен у минут. Заказаног дана, у договорено време стигла је председничка црна лимузина са заденутим заставама Југославије и Америке на предњим крилима. Испред кола чекала ме је особа из председничке канцеларије задужена да ми буде домаћин. Кренули смо ка Белој кући возећи се полако вашингтонским улицама. Кроз главну капију ушли смо у ограђени парк председничке резиденције с доње стране. Вожња кроз парк трајала је добрих четврт сата. Уз пут су стајали гардисти у свечаним униформама и белим рукавицама у ставу мирно салутирајући аутомобилу у пролазу. Испред саме Беле куће сачекао ме је шпалир маринаца с војничким поздравом.

Ушао сам у чувено западно крило Беле куће. Никаква видљива средства за контролу или надзор нисам ни прошао ни приметио. У предворју су већ чекали остали амбасадори. Сећам се Мексиканца и Хрвата, остале нисам упамтио. Улазили смо појединачно. Председник Буш је сваког дочекивао стојећи на сред Овалног офиса. Уз њега је била саветник за националну безбедност Кондолиза Рајс.

Рекох себи: "Боже, колико је овај простор западног крила скучен и скроман". Легендарна председничка канцеларија једва да може да прими десетак гостију, мада унутра није било толико столица. Онај древни идеал државе као врлине задржао се до данас.

Обичај је налагао да се код председика не задржава дуже од неколико минута. Предају му се писма, размени две-три учтиве реченице и ту је крај. Један излази други улази као на траци.

Унапред сам размишљао о томе шта да кажем првом човеку САД. Знао сам да је то јединствена прилика, додуше врло кратка, коју треба да искористим. Ко зна кад ћу и да ли ћу поново видети председика и разговарати с њим очи у очи. Јасно ми је било и то да свечани дипломатски језик неће оставити никакав утисак. Морао сам да пронађем нешто што је неуобичајено и што ће изазвати његову радозналост. Бодрио сам себе да покушам. Уосталом нисам имао шта да изгубим.

"Добродошли, господине амбасадоре", дочекао ме је амерички председник с намештеним осмехом.

"Хвала, господине председниче, лепо је бити овде", казах предајући му писма.

"Реците ми нешто, амбасадоре, који би био крајњи успех вашег боравка овде", упита Буш сасвим протоколарно, очекујући типичан дипломатски одговор у стилу: "Моја је жеља да се односи наше две земље унапреде и да заједничким напорима радимо на постизању светског мира и разумевања међу свим народима итд."

Уместо тога, рекох отресито:

"Да вас доведем у Београд", направих малу паузу, "знам да је то сад немогућно, али обећавам да ћу учинити све што је у мојој моћи да за време вашег и мог мандата то постане могућно", изговорих у једном даху да се не бих предомислио. Сад нема назад. Шта буде - биће.

"О.К.", узврати Буш, "ако у томе успете, ја вам дајем реч да ћу доћи", тон му је био сасвим присан.

"Do I have a deal?"⁹, изустих осокољен.

"Yes, you've got yourself a deal"¹⁰, проговори јужњак у њему.

"Онда сам постигао што сам наумио и могу да идем", мислио сам да је разговор завршен.

"Чекајте, тек сад хоћу да причам с вама", задржа ме руком.

Распитивао се за моје студије у Калифорнији и професорска искуства. Питао ме о разлозима мог повратка у земљу, о годинама у опозиције, 5. октобру и Милошевићевом паду. Више нисам био сигуран треба ли да прекинем причу или ће он то учинити. Тамо у предворју још су чекала четворица нестрпљивих амбасадора.

Најзад, амерички председник рече:

"Желим вам сваку срећу, господине амбасадора", пружајући руку.

Поздравио сам се с госпођом Рајс и изишао на другу страну, право у башту. Сео сам у исту ону лимузину која ме је вратила у амбасаду.

"Добро је било", рекох себи.

Први амбасадорски дани (март-април)

⁹ "Имамо ли договор?"

¹⁰ "Да, имамо договор."

Поново сам морао натраг у Београд. Обавио сам последње припреме и написао оставке на све положаје које сам дотад имао. Од народног представника постао сам државни чиновник. Спаковао сам се и 5. марта ступио на дужност амбасадора СР Југославије у Вашингтону.

Сместио сам се у један француски хотел недалеко од тадашњег седишта југословенске амбасаде. Тачно преко пута, на авенији Конектикат налазио се огроман и луксузан Хилтон хотел. Управо испред тог хотела покушан је атентат на америчког председника Роналда Регана 1982. Један нервно растројени Американац пуцао је на Регана и његову пратњу у часу кад су улазили у аутомобил. Председник је срећом прошао неозлеђен, али је његов саветник за медије озбиљно рањен. Остао је тежак инвалид. У то време био сам на постдипломским студијама у Санта Барбери и добро сам памтио велику пометњу у Америци која је настала поводом тог догађаја. Сад сам с прозора хотелске собе гледао право на место на којем се то догодило.

Принуђен сам био да канцеларију привремено организујем у хотелу, пошто је амбасада била сасвим неупотребљива. За минималне поправке било је потребно време, а ја нисам могао да чекам.

Већ сутрадан 6. марта било је заказано тзв, саслушање у америчком Конгресу. То је уствари једна врста политичког скупа на који се позивају званичници из администрације и Конгреса, представници медија и невладиних организација и заинтересована публика. Обично постоји један главни гост и уз њега неколико позваних коментатора. Овог пута сала је била препуна.

Дали су ми десетак минута за уводно слово, а онда су кренула да пљуште питања. Није их занимала прича о нашем тешком животу под Милошевићем и о његовом паду. Још мање су хтели да слушају о страхотама током бомбардовања.

Распитивали су се искључиво о намерама нове владе у Београду. Све се сводило на питање да ли ће и кад тачно Милошевић бити ухапшен. Одговарао сам прибрано и сталожено. Потврдио сам да смо веома свесни ситуације у којој се налазимо и очекивања међународне заједнице. Указао сам да је стање у земљи ровито и молио за мало стрпљења. Рекао сам и то да, с нашег становишта, Милошевићево затварање није спорно, да ћемо ми то свакако учинити и то не зато што се то од нас захтева, него зато што ми мислимо да он заслужује да одговара за своја недела. Упркос свим тешкоћама, предвидео сам да ћемо то учинити до 31. марта.

Мој став је одјекнуо као бомба. И у Вашингтону и у Београду. Био сам први југословенски званичник који је обећао датум. Све дневне новине с обе стране океана објавиле су моју изјаву.

На одјек од куће нисам дуго чекао. На конференцији за медије, оповргао ме је сам председник СРЈ Војислав Коштуница. Био је то један заиста груб и неуљудан напад на тек постављеног амбасадора. Одговорио сам истом мером. Сазвао сам своју конференцију за новинаре у сред америчке престонице и потврдио да ће Милошевић бити ухапшен без обзира на речи мог председника. Утук на утук.

Дакле, почело је бурно, сукобом на првом кораку. Мислио сам овако: ако нисам попуштао пред Титовим и Милошевићевим комунистима, нећу ни пред Коштуницом. Ово тим пре што сам био убеђен да је хапшење Милошевића у нашем највећем националном интересу и што је то био први услов било какве боље будућности за наш народ. Милошевић је нанео Србима толико зла, несреће и срамоте да је затвор за њега била најблажа казна.

* * *

Југословенска амбасада у Вашингтону била је затворена пуне две године, од марта 1999. до марта 2001. Целокупна покретна имовина амбасаде пресељена је у мисију СРЈ при Уједињеним нацијама у Њујорку. По мом ступању на дужности, службеници мисије наваливали су свакодневно да се те ствари што пре врате у Вашингтон. Дато ми је објашњење да се ту налазе комади намештаја, уметничке слике и предмети, писаће машине и остали канцеларијски материјал. Сваки пут сам молио за привремено одлагање селидбе док амбасада не буде доведена у стање подношљиво за рад.

Најзад, после отприлике два месеца, стигао је камион из Њујорка. Ушао је у двориште наше зграде од позади и прибио се задњим делом уз сама врата од гараже. Био сам обавезан да присуствујем примопредаји да бих лично прегледао садржај пошиљке и потписао записник.

Прво што сам запазио било је десетак повећих цакова тамнозелене боје. Будући да ми је њихов садржај био непознат, упитих свог домара шта се ту налази. Одговори ми на ухо:

"Четрдесет осам дугих цеви, амбасадоре."

Мора да нисам добро чуо:

"Молим?"

"Четрдесет осам дугих цеви", домар ми понови исто.

Покушао сам да сакријем свој шок, истовремено размишљајући како да поступим. Кад се истовар завршио, позвао сам домара рекавши му да бих волео да прошетамо:

"Је ли Мишо, шта је оно у цаковима?"

"Наше оружје."

"Имамо ли ми дозволу за то?"

"Немамо."

"Одакле нам толико оружје?"

"Знате, амбасадоре, у сваком нашем конзулату у САД било је оружја. Како се који конзулат затварао, тако је то скупљано овде у амбасади. Кад је амбасада затворена, све је пребачено у Њујорк. Сад нам они све то враћају назад."

Миша домар направи паузу, па настави:

"Ако смем да вам предложим, ја бих то оружје стрпао у комби и једне ноћи бацио у реку Потомак."

"Јеси ли ти луд! Треба неко да те види како бацаш калашњикове у воду и онда сви можемо да се пакујемо за Београд", застала мало да размислим:

"Слушај Мишо, до сутра нећемо ништа да предузимамо. Ти чекај мој налог и дотад немој случајно нешто да радиш на своју руку."

Целу ноћ сам провео тражећи излаз из ове немогуће ситуације. Нисам смео да јављам министарству у Београду, јер ће Американци одмах то ухватити, упасти у амбасаду и ту би био крај. Нисам смео ни да обавестим Американце, јер би питали за порекло оружја и о месту где се досад било смештено, а то би оптужило наше у Њујорку. Дакле, морао сам да нађем решење сам.

Рано ујутру сам позвао Мишу:

"Постоји ли нека заштићена просторија у амбасади?" Питао сам Мишу рачунајући да зна пошто је с породицом становао у самој згради амбасаде.

"Мора да буде", одговори домар војнички.

"Онда ћемо овако. Ти ћеш да пребациш све то у ту собу али тако да те нико не види. Оставићеш само два кључа, један теби, један мени, остале ћеш да

побацаш. Пази добро, ти си ми лично одговоран за ово. Нико други не сме ништа да сазна."

"Разумем", рече Миша значајно.

Ни данас нисам сигуран да ико зна шта се све крије у подруму наше амбасаде у Вашингтону.

* * *

Првих месец дана било је прилично напорно. Амбасада није радила, а моје обавезе су се ређале из сата у сат, из дана у дан. Звали су ме са свих страна, а ја нисам увек могао да утврдим колики истински значај имају поједини саговорници. По дипломатском обичају, најчешће сам виђао људе из Стејт департмента. Скоро све њих сам познавао од раније. Тад још није била промењена екипа из Клинтонове администрације, па су ми те везе изгледале као најплодотворније.

Ускоро се, међутим, показало да су ти одласци и разговори углавном узалудни. Нисам могао да приметим никакав опипљив ефекат тих контаката. Државни секретаријат је уствари један гломазан апарат од неколико хиљада службеника који делује као тунел без излаза. Што се даље стигне све је мрачније.

Нередовно стање замене администрације покидало је све нити у односима између појединих одељења и државног секретара. Они које сам сретао више су бринули о свом будућем намештењу, него о послу којим су се још увек бавили. Ако сам хтео да постанем делотворан, морао сам да тражим нове канале за продор ка врху политичког одлучивања у САД.

У америчком систему власти постоје две одвојене службе задужене за спољњу политику, Стејт департмент и Савет за националну безбедност (National

Security Council). Прва је класично министарство иностраних послова, а друга је један орган везан директно за самог америчког председника. Ово тело је неупоредиво мање по броју чиновника, али су челни људи чланови председничког кабинета.

То ме је навело да прихватим прву прилику која ми се указала за успостављање везе са Саветом за националну безбедност. Одазвао сам се позиву човека за ког сам убрзо схватио да је врло битан чинилац у овој служби. Наставили смо да се редовно срећемо и водимо дуге и исцрпне разговоре. Временом се показало да је то био мој најдрагоценији извор у Вашингтону. Изврсно обавештен, искусан у областима одбране и безбедности, био је веома расположен за сарадњу на обострану корист.

Упоредо с тим, суочио сам се с великим искушењем 31. марта, датума који је администрација одредила за доношење одлуке о помоћи Југославији. Јасно је било да без Милошевићевог хапшења нисмо имали никаквих шанси. Да ствар буде још гора, двојица сенатора из поткомитета за инострано финансирање, упутили су једно писмо новом председнику с препоруком да нам се не одобри обећана помоћ. За нас је то била изразито неповољна околност.

Требало је наћи начин да се утицај писма двојице уважених чланова Сената некако ублажи. На памет ми је пала једна заиста смела идеја. После дан-два премишљања, ипак сам одлучио да покушам. У доњем дому Конгреса, као и у горњем, постоји паралелни поткомитет за материјално помагање другим државама. Мој план се састојао у томе да пронађем председника тог пододбора у доњем дому и да пробам да га убедим да нас подржи. Успем ли у томе, рачунао сам, негативно писмо сенатора било би донекле обеснажено. Није требало много труда да бих сазнао да се на челу тог поткомитета налази

конгресмен Колби из Аризоне. Моје информације говориле су да он у начелу није био против нас. На моју молбу за хитан пријем одговорио је потврдно. Састали смо се у његовом кабинету сутрадан.

Конгресмен Колби је типичан Американац из провинције, једноставних схватања и неоптерећен књишким знањем, али отвореног духа. Изложио сам укратко нашу муку и деликатно питао да ли би нам помогао.

Реакција је била изненађујуће благонаклона:

"I like you guys. I've been watching you for some time now. You managed to overthrow this Milosevic fellow who seems to be a real bastard. I'll help you."¹¹

Сад је требало да предложим шта би он то конкретно урадио. Застадох за тренутак, па рекох:

"За нас би било идеално ако бисте ви пристали да напишете исто онакво писмо администрацији и препоручили позитивну сертификацију."

Колби одговори пристојно:

"Don't worry about it. Sure, I'll do it. Не знам колико ће вам то помоћи, али ћу написати то писмо."¹²

Што је обећао, конгресмен из Аризоне је и испунио.

Његово писмо јесте избрисало негативан утицај сенаторског писма, али није могло да произведе позитивну сертификацију. Милошевић је морао да буде ухапшен.

Американци су, разумљиво, веровали Коштуници, а не мени. Њима је изгледало извесно да хапшења неће бити. За њих је то био знак да се у Србији ствари нису промениле из темеља и да код нас још влада иста политика, само

¹¹ "Ви момци ми се свиђате. Посматрам вас већ неко време. Успели сте да оборите оног Милошевића који изгледа као прави кучкин син. Помоћи ћу вам."

¹² "Не брините ништа. Наравно, учинићу то."

што Милошевић више није на власти. Од Коштунице није претила ратна опасност као од његовог претходника, али су старе заблуде још биле итекако живе. Такав амерички став за Србију је био погубан.

Сва срећа што су други схватили сву озбиљност ситуације. Зоран Ђинђић први. Буквално у последњем тренутку, мимо Коштунице и уз огромне ризике, Милошевић је ипак лишен слободе 31. марта 2001.

Уследио је позитиван став САД о помоћи Југославији. Сукоб међу носиоцима нове власти у Србији, међутим, тек је почео.

Све је било видљивије да се продубљује јаз између Коштунице и Ђинђића. Први је хтео наставак Милошевићеве политике умеренијим средствима, други је хтео раскид с том политиком. Остали су чекали да један од њих превагне па да сви похрле под његов скут.

Тад још нисам био свестан да је овај догађај обележио почетак мог краја на положају амбасадора у САД.

Коштуница у Вашингтону (мај)

Још по првом доласку у Вашингтон распитивао сам се о могућности да Коштуница посети САД. Одговор је увек био исти: "Ваш председник је добродошао у свако доба, али не можемо да осигурамо сусрет с председником Бушом". Тачно тако сам преносио Београду.

А онда, почетком маја, стигао је позив за свечаност Ист-Вест института у Њујорку. Ова невладина организација прогласила је Коштуницу за државника 2000. и упутила му званичан позив да лично прими награду.

Прва реакција Београда била је одречна. Председник наводно није имао времена за пут преко океана. Неколико дана доцније добио сам позив из Савета за националну безбедност да хитно дођем на састанак. Саопштено ми је да председник СРЈ ипак долази у Њујорк и Вашингтон. Отворено ми је предочено да постоји само једна тема која интересује администрацију: сарадња с Трибуналом у Хагу т.ј. испоручивање оптужених за ратне злочине. Поново се догодило да важне новости добијам прво од Американаца, па тек онда од својих. Свеједно, морао сам брзо да извршим припреме за посету.

На два дана пред долазак наше делегације добио сам неопходне инструкције и план посете. Специјални авион је прво требало да слети у Њујорк, дан пре приредбе Ист-Вест института. Одмах после доделе награде планиран је лет за Вашингтон где би се стигло после поноћи. Боравак у престоници требало је да траје два дана. Били су потврђени сусрети с председником, државним секретаром, Саветом за националну безбедност и предавање у Кејто институту.

Јавио сам Београду шта ће бити једина тема разговора понављајући још једном да Коштуница мора имати спреман одговор. Написао сам дословно ово:

"То што су Американци пристали на посету не треба схватити као наглу промену политике. Напротив. Њихова намера је сасвим јасна и они је не крију. Они хоће да од председника Коштунице добију недвосмислен одговор на питање о беспоговорној сарадњи с Хагом. Неће дозволити да се отвори иједна друга тема уколико наш одговор не буде апсолутно позитиван. Пазите, цела ствар је тако намештена како би се избегла свака недореченост или заобиђе јасан одговор.

Уз то, веома је важно да се оде у Конгрес, и то и у Сенат и у Представнички дом. Тамо се доносе одлуке о финансијској помоћи и даје оцена о спровођењу политике. Уколико се то пропусти, штета може бити велика. Време је веома ограничено и потребно ми је хитно упутство да ли да заказујем састанке на Капитол хилу."

Никакав одговор нисам добио. На своју руку сам обавестио чланове сенатског комитета за спољње односе као и неколико значајних конгресмена о посети и замолио их да приме нашег председника. Сви су потврдили, али су тражили прецизне термине, што нисам могао да им дам. Одуговлачио сам колико сам могао користећи добре везе с њиховим кабинетима.

Кренуо сам за Њујорк ујутру на дан доласка делегације прилично забринут због лоше организације. Нисам ни сањао колико ће се ствари погоршати од часа кад слетим на аеродром Ла Гвардија.

Договор с мисијом СРЈ у Уједињеним нацијама и тамошњим амбасадором Шаховићем био је да дођем што раније тако да имамо довољно времена да се припремимо за дочек. Како сам ушао у аутомобил на аеродрому,

завонио ми је телефон. На вези - Стејт департмент. Чух бујицу речи о некаквој седници Савета безбедности по питању уставног оквира за Косово и Метохију. Некако разабрах о чему се ради. Наша влада упутила је један документ (тзв. поправер) свим чланицама Савета безбедности у којем је захтевала измене предлога за уставни оквир условљавајући тиме учествовање Срба на предстојећим парламентарним изборима на Косову и Метохији. Реакција државног секретара Пауела била је ледена:

“Мислили смо да је ваш председник добро разумео који је циљ његове посете Америци. Никаква седница Савета безбедности не долази у обзир. Косово и Метохија није тема о којој желимо да разговарамо.”

Први пут сам чуо и за документ о уставном оквиру и за седницу Савета безбедност. Истини за вољу, то и није била моја надлежност, већ надлежност југословенске мисије при Уједињеним нацијама. Ипак, Американци су одлучили да своју поруку пошаљу преко мене.

Чим сам ушао у седиште наше мисије на Петој авенији, обавестио сам Шаховића о америчком ставу. Он ми, уз псовку, пружи лист хартије. Био је то тај несрећни документ о Косову. На летимичан поглед се видело да је тон свађалачки, а да су захтеви неприхватљиви. Последња реченица је била најгора: “Уколико се ови услови не испуне, не можемо гарантовати да ће косовски Срби учествовати на изборима”.

Уставни оквир за Косово и Метохију сам пажљиво прочитао недуго после објављивања. Да ли је био повољан за Србе или не било је питање од малог значаја. Много важнија била је чињеница што су се сви међународни чиниоци сагласили око текста и што за нас није било никаквих изгледа да ишта у њему изменимо. Било је то ударање на чврсто затворена врата. Од оспоравања

смо могли имати само штете, а никакве користи. Морали смо тражити сасвим друге путеве, ако нам је намера била да ојачамо свој интерес на Косову и Метохији. Овако смо само могли да изазовемо неповољне последице.

У то зазвони Шаховићев телефон. Разговор се завршио за неколико минута. Спуштајући слушалицу рече ми, опет уз псовку:

"Отказана сутрашња седница Савета безбедности."

Затим пауза, па питање:

"Шта сад да радимо?"

Било ми је чудно што говори у множини. Нити смо се он и ја добро познавали, нити је та ствар имала везе са мном.

Зато одговорих једноставно:

"Ништа. Кад стигну само их обавести о отказивању. Ниси ти крив што нема седнице. Нису хтели да слушају шта им се поручује из Вашингтона и ово су једино могли да очекују."

Он се замисли. Би ми га готово жао. Дејан Шаховић је у све ово улетео потпуно неспреман. Није имао ни политичког, ни дипломатског искуства за велику сцену. Не знам ни да ли је уопште икога познавао од првака ДОС-а. Упао је на место амбасадора у Уједињеним нацијама обичним стицајем околности. Гледао сам га како нервозно пали цигарету једну за другом. Изгледао ми је још наивније и збуњеније него први пут кад сам га видео.

Једва скупи храброст да ме пита:

"Да л` би ти могао да им кажеш. Знаш, ја нисам присан с њима као ти, па ми је мало фрка", деловао је као београдски клинац.

Нађох се у чуду:

"Слушај, ја заиста немам тај проблем да саопштим како ствари стоје. Али је мало смешно да их ја обавештавам о ствари која с мојим послом нема везе и твоја је искључива одговорност. Не видим зашто ти је непријатно да кажеш нешто што је гола чињеница. Ти си урадио колико си могао, други су донели одлуку. Ја ћу им свакако рећи шта ми је пренето из Стејт департмента."

"Да, знаш само, много би ми ме задужио кад би то урадио", готово да је преклињао.

"Добро, видећу", узвратих.

Имао сам озбиљнијих брига од тога. Оставио сам своје у Вашингтону да заврше задатак без мене. Свестан њихових способности, бринуо сам како ће се снаћи сами. Зато сам им наложио да ми се јављају сваког сата с обавештењима о току припрема. Све је текло по плану осим заказивања састанака у Конгресу, будући да су су оданде упорно тражили тачна времена сусрета. Рачунао сам да ако успем да одложим коначан договор до сутрадан, ваљда ћу најзад сазнати да ли Коштуница хоће да иде тамо или не.

Авион је слетео касно увече. На писти - јако обезбеђење Низ црних лимузина и ми продувани јаким ветром. Улазим у авион да их поздравим. Унутра: Коштуница, Лабус, Свилановић и остали. Укупно деветнаест чланова делегације и двадесет шест чланова посаде.

Одлазимо у хотел, право на састанак, тзв. брифинг.

Увелико је прошла поноћ. Шаховић је први узео реч. Голобради амбасадор у Уједињеним нацијама говорио је уопштено и улепшано о нашем положају у светској организацији. Без иједног конкретног податка или појединости. Није наравно поменуо отказивање седнице Савета безбедности. Затим је дошао ред на мене. Укратко сам објаснио шта нас чека у Вашингтону

подсећајући на америчку поруку коју сам им више пута слао. Без увијања сам рекао да је неопходна нарочита опрезност. Американци су Коштуницу позвали на пречац само зато што хоће одговор на једно једино питање, и то одговор из прве руке од југословенског председника лично. То питање јесте: да ли сте спремни да испуните своје међународне обавезе према Хашком трибуналу или нисте. Нема разговора о другим темама док се ово питање не реши. Наставио сам о одређеним тактичким детаљима. Прво, сусрет с председником САД биће кратак и формалан без политичке суштине; друго, кључни саговорник биће Колин Пауел и за њега се треба посебно припремити; и треће, врло је важно да се иде на Капитол хил. Завршио сам испуњењем Шаховићеве молбе:

"Да, да, заборавих да вам кажем једну незгодну ствар. Дејан ме је замолио да вам уместо њега саопштим да је отказана седница Савета безбедности, а то су извели управо Американци."

Сви присутни су били потпуно затечени овом вешћу. Немајући куд, предложио сам могућ излаз:

"Остаје јутарњи одлазак код генералном секретара Уједињених нација. Мислим да је то прилика да се усмено изнесе један уравнотежен став, умеренији него што је у оном документу који сте послали члановима Савета безбедности".

Коштуничини саветодавни мозгови су се дали у дубоко размишљање. Најзад, један од њих устаде и подиже главу као да га је само провиђење обасјало небеском истином, па нам се обрати свечаним гласом:

"Ја мислим да ми ноћас треба да седнемо и подробно прерадимо постојећи документ, уподобимо новој политичкој реалности, па да наш председник Војислав Коштуница тај фундаментално преформулисани папир сутра преда господину Кофи Анану. Има нас професионалаца овде, способних

да то финализују током ноћи. Ту је амбасадор Протић који то може да уради на енглеском језику без проблема".

И седе. Свечани говорник је претходно био шеф кабинета последњег Милошевићевог министра спољних послова Живорада Јовановића познатијег под надимком Жика Сељак, што га је препоручило да под Свилановићем буде унапређен у помоћника министра. Сиромах је однекуд уобразио да заиста нешто зна и да његово мишљење има изузетну важност. Признајем да сам помислио: "Где нађоше ову будалу".

Ово је већ било сувише за моје стрпљење. Одвратих:

"Ја то могу да урадим, али је то чиста глупост. На шта ћемо ми личити пред светом ако јуче шаљемо један документ, а сутра други. Нисмо ваљда толико неозбиљни. Првобитни документ је био грешка и по тону, и по садржини и по тренутку у којем је послат. И то не мала већ велика грешка. Грешка је била и заказивање седнице Савета безбедности. Било је јасно као дан да ће Американци то спречити. Сад овај господин предлаже и трећу грешку. Невероватно. Једино што нам сад остаје јесте да се понашамо као да се ништа није догодило. Воја и Свилановић иду код Анана без икаквог папира, поразговарају љубазно и то је све. Сва наша пажња мора да се усмери ка Вашингтону, тамо нас чека одсутна битка".

Јалово надмудривање се наставило до јутарњих сати. На крају су ипак прихватили мој предлог. Био сам почаствован. Еј, признање таквих громадних умова какви су се окупили око Коштунице није мала ствар. Од муке сам се шалио сам са собом. Искрено сам мислио: "Шта смо ми Срби толико згрешили да од оног штеточине наследимо овакве глупаке".

The show must go on¹³, сетих се енглеске изреке.

Наша трагикомедија се продужила и наредног дана на свечаности Ист-Вест института. Сала је била препуна неког старијег света, очигледно скупљеног у последњи час. Сви присутни били су обучени у смокинге и балске хаљине из којих се ширио дискретни мирис нафталина. С нестрпљењем се ишчекивао почетак програма, али и најављена вечера после званичне церемоније. У зло доба појавио се један некад славни, а данас сасвим излапели телевизијски новинар у пензији. Представио се именом и презименом тако да сам с неверицом установио да ће он бити вечерашњи водитељ. За њим су рефлектори осветлили главну звезду догађаја. Био је то бивши председник Финске Марти Ахтисари, исти онај што је 1999. Милошевићу претио да ће Београд бити сравњен са земљом. Два старца су се из све снаге трудила да забаве своје вршњаке у публици. Некако сам преживео њихове безброј пута испричане анегдоте и излизане досетке. Најзад се приступило додели годишњих награда овог високоцењеног института за који нико није чуо ни пре ни после ове приредбе. На прозивку водитеља, негде из мрака тражећи светла позорнице, шуњао се велики победник над Милошевићем - др. Војислав Коштуница. Иза њега су поносно корачала друга двојица наших јунака др. Мирољуб Лабус и мр. Горан Свилановић. Уз пригодно слово духовитог домаћина и дуготрајан аплауз старачког дома, господин Ахтисари је предао значајну награду човека године првом демократском председнику Југославије.

Стојећи уздигнута чела на блештавој њујоршкој позорници наши дични представници, у изнајмљеним смокинзима и накривљеним лептир машнама,

¹³ Енглеска изрека. Најближи превод: Представа мора да се настави.

нису скривали своје усхићење. Силна Америка поздравља и кличе њиховој величини.

Био је то уистину незабораван тренутак за све нас.

Одмах после пријема одлетели смо за Вашингтон.

* * *

Сусрет у Белој кући био је утаначен за сутрадан пре подне. Примили смо прецизна упутства за ту посету. Пренето нам је да је број учесника ограничен на пет с обе стране. То је значило председник и још четири члана делегације. Неколико пута сам им поновио да протоколарни ред налаже да се тог правила строго придржавамо.

Стигли смо у тачно предвиђено време. Нисмо чекали ни секунда, одмах су нас увели у просторију за састанке, т.ј. у исту ону чекаоницу из које сам ушао код председника САД кад сам предавао акредитивна писма. Сад је ту био унет сто са столицама тако да је деловала као соба за састанке. Дочекали су нас потпредседник Чејни, амбасадор Монтгомери и мој познаник из Савета за националну безбедност. Управо он ми је неприметно показао да с наше стране има једна особа више него што је договорено. Окренуо сам се лагано и видео да се иза мене налази Предраг Симић, Коштуничин саветник за спољње послове, за ког се није помињало да ће бити присутан на састанку. Поред Коштунице, Лабуса, Свилановића, неизбежне Љиљане Недељковић и мене за њега није било места. Шапнух му што сам тише могао да треба да изађе, али се он на то није обазирао. Видевши да сам немоћан, приђе му човек из националне безбедности у покушају да изглади непријатну сцену. Симић просто помери столицу и седе као да се ништа није догађало. Американац слеже раменима, даде знак да се донесе још једна столица и врати се на своју страну стола.

Дик Чејни нам је први пожелео добродошлицу. Искусан и лукав, био је шеф кабинета председнику Џералду Форду још средином седамдесетих, он је савршено знао шта треба да нам саопшти. После упадљиво топлог увода рекао је само једну реченицу: "Председник очекује од вас да испуните све своје међународне обавезе без одлагања".

Тад се отворише врата Овалног офиса. У собу је ушао Џорџ Буш у пратњи Кондолизе Рајс. Сви устадосомо да се поздравимо с председником САД. Био је срдачан и насмејан као и обично. Рукујући се са сваким од нас понаособ, Буш направи један корак према мени:

"Драги мој амбасадоре, задовољство ми је што вас опет видим. Ви знате да сте мој омиљени дипломата у Вашингтону. Да ли је све у реду? Треба ли вам штогод? Увек можете да рачунате на мене."

Би ми нелагодно:

"Не брините за мене господине председниче. Прилично сам сналажљив", изговорих некако.

Први Американац се окрену ка Коштуници:

"Имате првокласног амбасадора. Ако сте оваквог човека послали код нас, какве ли људе имате код куће?"

Осетих како све дубље упадам у невољу. Слутио сам да ће се ово рђаво завршити. Коштуница не рече ништа.

Кад смо најзад сели, председник САД поче:

"Добродошли господине председниче, добродошли даме и господо, посебно ми је драго што сте стигли у посету код нас у Вашингтон. Ми смо сви овде задивљени вашим великим успехом и победом демократије у Југославији. Ваша земља то одавно заслужује. Мени је било нарочито тешко да гледам

одавде како се ваш народ мучи под диктатуром једног човека. Ви сте успели да га смените с власти демократским путем без крви и ја вам на томе од срца честитам."

Реч затим узео председник СРЈ. Захвалио је на пријему и лепим жељама, а онда наставио у свом стилу:

"Ми смо народ који је предуго живео у безакоњу. Доста је код нас било самовоље властодржаца. Нама су у овом тренутку најпречи закони. Свака наша одлука мора бити заснована на закону. То се односи и на испуњење наших међународних обавеза".

Пре него што се извинио и отишао, амерички председник је додао још и ово:

"Ми смо вољни да вам максимално помогнемо у сваком смислу., али и ви морате да покажете спремност да поштујете међународна правила понашања. Не сумњам да ће тако и бити."

Буш и Чејни су изишли заједно, а госпођа Рајс је остала да нас испрати. Док ми је амерички председник пружао руку, рекох са сетом:

"Frankly, Sir, I don't know whether this was good or bad for me"¹⁴.

Зачуђено ме је погледао.

И Кондолиза устаде показујући тиме да је разговор окончан. Учини ми се да је мојим мукама дошао крај, али сам прерано одахнуо. На изласку она рече Коштуници:

"Само да знате, све што је председник рекао о вашем амбасадору озбиљно је мислио. Господин Протић је оборио све временске рекорде током

¹⁴ "Искрено, господине, нисам сигуран да ли је ово добро ил лоше за мене".

своје прве посете председнику. Задржао се безмало двадесет минута што код нас још није забележено".

Свилен гајтан се стезао око мог врата. Тог сунчаног вашингтонског дана постао сам свестан да сам пропао. Пре или касније, а вероватније пре. Коштуница и његови саветници ми ово неће опростити. Њихова нетрпељивост није имала граница. Чух како Љиљана Недељковић каже Лабусу:

"Шта сам ја рекла да је он амерички шпијун. Како неко може да добије такве похвале после два месеца у Вашингтону."

Потпредседник савезне владе ме узе у заштиту:

"Е Љиљо, сад си стварно претерала. Човек је оставио одличан утисак на Буша и то је врло позитивно."

* * *

Расположење међу члановима наше делегације нереално је порасло после сусрета с америчким шефом државе. Ништа нису вредела моја упозорења да нам права искушења тек предстоје.

Врло битан разговор нас је чекао тог поподнева у сенатском одбору за спољње односе. Одазвали су се сви најважнији сенатори: Војнович, Спектор, Лугар и Бајден. Домаћин је био Џорџ Војнович. Почели смо без Бајдена, који је по обичају доцнио.

Војнович је отворио састанак:

"Господине председниче, волео бих да разумете да смо сви ми овде присутни ваши пријатељи и да искрено хоћемо да вам помогнемо. Зато бих желео да будемо потпуно отворени."

У то се појави Џозеф Бајден у пуном сјају. И пре него што је заузео своје место, погледао је право у Коштуницу:

"Моје уважене колеге ми неће замерити што сам преко реда узео реч. Да избегнем непотребан увод, јер немамо времена. Господине председниче, да ли сте спремни да нам дате тачан датум Милошевићевог трансфера у Хашки трибунал за ратне злочине? Мене само то интересује."

Председник Југославије понови своју причу о неопходности доношења закона о сарадњи с Хашким судом и о немогућности испоручивања пре тога.

Бајден га прекину:

"О.К. схватио сам. Нисте спремни да нам кажете прецизан датум."

Јави се Љиљана Недељковић, мимо неписаног правила да у присуству председника нико други не говори:

"Немојте ви нама да придикујете о Хашком суду. Тај суд је доказао своју неефикасност и пристрасност. Наши домаћи судови су неупоредиво бољи."

Бајден је био запањен. Побледео од беса, на лицу му се огледало питање: ко је ова жена да се уопште мени обраћа. Он нервозно сачека минут-два. Затим устаде и напусти састанак без речи.

Даљи ток седнице није имао смисла. После овога, нико од сенатора није био расположен за разговор с нама.

* * *

Једна мања епизода испунила је моје следеће јутро. Саветница у амбасади коју сам задужио за односе с Коштуничиним протоколом, позвала ме је у рану зору сва задихана. Једва сам разабрао да јој је речено како нису понели довољно готовог новца и не могу да плате хотелски рачун, па траже да им то покрије амбасада. Нисам разумео да је то нерешив проблем. Подучио сам је да замоли за писмени налог овлашћеног лица и ми ћемо покрити те трошкове. После пола сата, ево ње опет још узнемиренције:

"Шта је сад било", упитах да је смирим.

"Они, овај, не дају налог и кажу да се то никад није тако радило и кажу још да амбасадор намерно саботира државну делегацију", изусти несрећница у једном даху.

"Добро", рекох, "нека ми се јави тај протокол-мајстор. Ја ћу то с њим да рашчистим кад стигнем у канцеларију."

Како сам се дохватио за кваку, он ми се нађе иза леђа:

"Амбасадоре, знате, ако ви одбијате да платите, ја ћу морати да обавестим председника о овоме. Ово је нечувено!", као да ми је претио. На том месту се налазио још од Брозовог доба.

"Слушајте ви, ко сте да сте. Нисте ваљали зато што сте тако радили и зато смо ми победили. Није ова амбасада мени од деде остала да могу тек тако да плаћам туђе рачуне. Ја овде располажем народним парама и не смем да га трошим без писменог покрића. А, притом, нећете ви ништа рећи председнику, ја ћу да му кажем. Јел` то јасно?", узвратих истом мером.

Првом згодном приликом пренео сам Коштуници о чему се радило. Тог поподнева је стигао писмени налог.

Друга епизода још боље сведочи о људским карактерима. У једној паузи, госпођа Недељковић ми се обрати, ничим изазвана:

"Знате, неко из амбасаде би требало да води белешке током ових састанака."

"Осим мене, нико други из амбасаде не присуствује овим састанцима. Нисте ваљда мислили да ја то радим?"

"Не знам, али обичај је да то ради неко из амбасаде."

"Извин`те, а чему ви служите као шефица председниковог кабинета ако не да хватате белешке. Треба да знате да сам ја то последњи пут радио пре много година као секретар управног одбора Балканолошког института Српске академије наука и уметности кад је председник био академик Мехмед Беговић, а директор академик Радован Самарџић. Мислим да смо се разјаснили", на дрскост сам одговорио дрско.

Мали Свилановић, који је напето слушао наш усмени двобој и уплашио се озбиљнијег сукоба, понуди своје услуге:

"Ево, ја сам најмлађи, ја ћу да водим белешке. Мени није тешко."

Те вечери, у пролазу ме је зауставио Свилановић и ухватио за руку:

"Знаш, мене сваки дан зове Љиља Недељковић и жали се на тебе. Дај, смири се мало, немој толико да је иритираш."

Тад ми је већ прекипело:

"Извини, ако смем да приметим, у ком својству она тебе зове и оцењује моје понашање? Она је Коштуница шефица кабинета и боље би јој било да се бави својим послом. Уосталом, ако хоће нешто од мене, нека ми се јави директно. Шта се ти петљаш где ти није место. Јеси ли ти њен гласноговорник или шта си?"

"Можеш ти да причаш што год хоћеш, али она је наша реалност", звучао је озбиљно.

"Она може да буде само твоја реланост, моја сигурно није и неће бити, тачно да ме триста пута смените. Не занима ме мишљење Љиљане Недељковић. Да ли ти је то јасно или треба да цртам?"

Он само слеже раменима и удаљи се.

Мало касније те вечери исто то је поновио и мојој жени, рачунајући ваљда да је она разумнија од мене. Добио је истоветан одговор.

* * *

Наш последњи саговорник био је амерички државни секретар Колин Пауел. Ветеран вијетнамског рата, амерички генерал и бивши начелник заједничког штаба свих родова војске САД, постављен је за шефа дипломатије у Бушовој администрацији. Одрастао у сиромашној четврти Њујорка, син исељеника с Јамајке и победник у заливском рату, Пауел ужива велики углед читаве нације. Било је предлога да би он требало да буде републикански председнички кандидат за изборе 2000. Глатко је одбио такву понуду, али се радо одазвао позиву млађег Буша да се прикључи његовом кабинету.

Више политичар него војник, Колин Пауел се преко ноћи прилагодио новој улози. Онај коме не би била позната његова претходна каријера, никад не би помислио да је три деценије провео у оружаним снагама САД. Наступа сталожено и једноставано. Али, управо тиме Пауел оставља снажан утисак на околину. Богато искуство, и ратно и мирнодопско, усадило му је једну мирноћу и једну хладнокрвност каквим не располаже ниједан други амерички званичник. Он представља глас разума Бушове владе. Он је тај који уноси смиреност и самопоуздање. Колин Пауел није интелектуалац оног кова као што је Кондолиза Рајс. Његови политички појмови су одавно чисти и јасни, тако да делује образованије него што уствари јесте. Избегава сваку учену расправу у којој не види практични политички смисао. Кад треба, уме да буде непријатно директан. Секретар Пауел ужива највећи степен самосталности у вођењу државних послова. Његово мишљење има тежину готово равну председничковој.

Познаваоци америчких прилика сматрају да ова администрација може да преживи сваки ударац, осим одласка Колина Пауела.

С државним секретаром смо се нашли у његовој канцеларији на седмом спрату Стејт департмента. Удобно се завалио у фотељу наспрам Коштунице и прекрстио ноге, приправан да пажљиво саслуша свог госта.

Наш председник је очито имао један једини унапред припремљен говор који је понављао у свакој прилици. Тако је било и код Пауела. Опет је развезао о уставности и законитости. Наравно, није поменуо сарадњу с Хашким судом.

Одговор Колина Пауела био је кратак и јасан:

"Желим да ме исправно разумете. Ја сам само државни службеник чија је прва дужност да спроводи законе. Моје руке су везане законом који је изгласало највише представничко тело САД. Тај закон налаже да нема наше помоћи без ваше изричите сарадње с трибуналом у Хагу. Да бих ја помогао вама, морате ви помоћи мени."

То је било све.

Настаде гробна тишина.

Лабус некако скупи храброст да нешто каже:

"Ако сам вас добро схватио, било би довољно да ми донесемо закон о сарадњи с Хашким судом да бисте ви узели учешћа на донаторској конференцији за СРЈ крајем јуна."

Генерал с четири звезде у својству шефа дипломатије окрену се према њему и прострели га погледом:

"No"¹⁵, изговори тоном који леди крв у жилама.

Поново тишина.

¹⁵ "Не."

Лабус покуша још једном, сад већ видно уздрман:

"А, да ли бисте можда могли да померите тај услов од донаторске конференције до преговора с Париским клубом о нашим дуговима. Нама су та два месеца драгоцене, а вама не значе много?"

Пауел направи исти покрет телом с истим погледом као малочас. Није морао ништа да каже. Јасно је било какав је одговор на Лабусово питање:

"No"¹⁶, звонило је у нашим ушима.

"А знате ли зашто? Зато што закон који је донео Конгрес САД каже донаторска конференција, а не Париски клуб. Ваш председник зна боље од мене шта значи сила закона."

Иако изречене полугласно, његове речи секле су као сабља. Одједном смо изгубили сваку жељу за даљим разговором. Једва смо чекали да нам да дозволу да се удаљимо.

На повратку у амбасаду, нико није показивао вољу за разговор.

* * *

Није протекло више од недељу дана од Коштуничиног повратка у Београд, а ја сам добио поруку да се појавим у Савету за националну безбедност. Порука је имала ознаку хитно.

"Амбасадоре, извините што смо вас позвали на брзину, али ова ствар не трпи одлагање. Ви, наравно, знате да је ваш председник писао нашем председнику", мој познаник је био прилично лежеран.

"Немам појма", истина је била да ме нико није обавестио о писму. Било је бесмислено да лажем.

¹⁶ "Не."

"Дакле, ми смо јутрос примили писмо председника Коштунице послато факсом."

"А како ја могу да вам помогнем", правило сам се невешт.

"У том тексту постоји једна реченица за коју нисмо сигурни да ли је верно преведена са српског. Знате, ту је употребљена једна формулација која није уобичајена у званичној комуникацији између председника држава. Желели смо да је ви погледате."

"Радо, али морам да прочитам цело писмо", отворио сам карте.

"То нажалост нисмо у прилици да урадимо, с обзиром на околност да вас Београд није обавестио о писму", мој саговорник је прихватио дипломатски дуел.

"Жао ми је, али онда ни ја не могу да вам изађем у сусрет. Немогуће је да тачно протумачим само једну реченицу истргнуту из читавог садржаја", рекох мирно.

Послали су писмо и сакрили га од мене. Морао сам да сазнам у чему је ствар. По свему судећи, радило се о нечем врло поверљивом. Зато сам стрпљиво чекао како ће Американац поступити. Адут је био у мојим рукама. Или ће ми показати писмо или ће остати без мог тумачења.

После краћег премишљања, човек из Савета за националну безбедност спусти карте на сто:

"О.К, амбасадоре, даћемо вам писмо на увид, али вам не смемо дати копију."

То нисам ни тражио. За мене је било сасвим довољно да га прочитам.

"У реду", рекох победнички.

Писмо није било опширно, али је садржина била врло интересантна. Препознао сам рукопис Љиљане Недељковић. У писму америчком председнику, Коштуница није могао да сакрије своје одушевљење посетом и пријемом у Вашингтону. Није штедео комплименте свима с којима се срео, а нарочито се дивео самом Бушу. Било је ту изјава о стогодишњем пријатељству, савезништву у два светска рата, подударности интереса две земље, водећој улози САД у свету, итд. Потом је без икакве резерве пружио јемства да ће се хитно донети закон о сарадњи с Хашким судом који ће предвидети брза хапшења и испоручивања и о решености југословенске владе да без остатка испуни све своје међународне обавезе. Последња реченица за коју су Американци тражили потврду веродостојности гласила је овако:

"Уверавам вас, господине председниче, у то да ћу уложити сав свој лични углед како би се тај закон који подразумева испоручења оптужених донео што пре."

Израз "сав свој лични углед" зачудио је Американце. У редовној дипломатској преписци обично се каже "сав свој политички ауторитет" или "све што је у мојој моћи". Сваки вид личног у политичком опхођењу сматра се за обећање које затвара било какав маневарски простор. Енглески превод није био споран. "Personal reputation" уистину значи "лични углед".

Потврдио сам тачност превода и журно отишао у амбасаду. Схватио сам значај писма и најбрже што сам умео срочио белешку. Проследио сам је Коштуници као најстроже поверљиву депешу. Америчка страна је његово писмо прихватила најозбиљније и он више није имао право да одступи. Дато обећање је морао да испуни. Прескочио сам чињеницу да ме није обавестио о писму. Никакав одговор нисам добио.

Нешто доцније, предлог закона о сарадњи с трибуналом у Хагу је пропао у савезној скупштини. Опет сам морао у Савет за националну безбедност на суочење. С врата ме дочекало питање:

"Шта то би, амбасадоре?"

"Ништа. Закон није прошао."

"А шта би с личним угледом вашег председника?", бивало је све горе.

"Учинио је што је могао. Црногорски социјалисти су криви што је закон пропао."

"Како је ваш председник смео да даје обећања пре него што је обезбедио подршку коалиционог партнера. Ти Црногорци су ваши коалициони партнери, зар не? Очекивали смо, после његовог писма, да ће у најмању руку ступити пред посланике у парламенту, одржати говор о потреби сарадње с Хагом и уверити већину да гласа за. Ништа се од тога није догодило. Једино што можемо да закључимо јесте да ваш председник не држи дату реч", чињенице су биле на његовој страни.

Стајао сам немо. Нисам имао шта да кажем.

Разочарање.

Брука.

Бродолом.

Амбасадорски изазови

У Вашингтону постоји велики број тзв. невладиних организација. Неједнаке по утицају на званичну владу, иза њих по правилу стоји одређени политички интерес. Неке су блиске демократској странци, а неке републиканцима. Поред те основне поделе, међутим, ове институције заступају и поједине конкретне политичке ставове у складу с финансијском помоћи коју добијају. Отуд се називају и "лоби" групе.

Једна од таквих установа је Институт за стратегијске студије, на чијем челу се налази извесни Јанош Бугајски. Србомрзац, он нам је неретко правио проблеме.

Тако је једном организовао округли сто о односима Србије и Црне Горе. Позвао је једног Ђукановићевог представника из Подгорице, неколико америчких аналитичара и мене. У својству предавача за ручком био је најављен мој познаник из Савета за националну безбедност. Независно од личних сумњи у будућност СР Југославије, мој положај амбасадора налагао је да браним земљу коју сам представљао. Од почетка сам био начисто с тим шта је Бугајски смислио. Намера је била да се изазове сукоб између Црногорца и мене по питању опстанка заједничке државе и да се покаже немогућност нашег споразума. Пожељно је било и да падне понека тешка реч и оптужба. Негативно дејство по нас би било двоструко. Потврдило би се да се демократска Србија није одрекла српског хегемонизма, али и да се однос према другима није променио од Милошевићевог доба.

Време излагања је било строго ограничено на пет минута за сваког учесника. То нам је, отварајући скуп, саопштио сам Бугајски.

Представник Црне Горе је први добио реч. Он се нашироко распричао о практичном непостојању савезне државе и о предностима независности Црне Горе, сасвим занемарујући временску границу. Председавајући га није прекидао. Његово иступање је стварно деловало провокативно. Подгорички изасланик се зауставио после добрих двадесет минута.

Кад ме је Бугајски прозвао као следећег говорника, сви присутни су очекивали да ћу узвратити истом мером. Нисам насео:

"Поштовани председавајући, даме и господо, одричем се својих пет минута зато што је мој сабрат из Црне Горе искористио и моје време. Будући да обојица долазимо из исте државе, Савезне Републике Југославије и да сам ја њен дипломатски представник у САД, немам ништа ни да додам, ни да одузмем оном што је досад речено. У Југославији данас влада демократија и господин из Подгорице ужива свако право да изнесе свој став."

Бугајски се није предавао тек тако:

"Молим вас, екселенцијо, ја вам дозвољавам да говорите колико год желите. Занемарите било какво временско ограничење."

Али, ни ја се нисам дао:

"Господине Бугајски, ја сам научен да поштујем правила и ред. Захваљујем на вашој доброј вољи, али остајем при оном што сам рекао."

Округли сто се завршио много раније него што је планирано. Прешли смо у трпезарију. За говорницу је изашао човек из Савета за националну безбедност, који није присуствовао скупу. За сваки случај, унапред сам проверио шта ће бити тема његовог излагања. Кад ми је саопштио да ће

говорити о чврстој подршци САД државној целовитости СР Југославије био сам миран. Могао сам слободно да изведем своју малу представу. Американац им је све објаснио уместо мене.

* * *

Музеј холокоста у Вашингтону припада реду најзначајнијих установа те врсте у свету. Смештен у самом центру града, он представља читав један архитектонски комплекс. Масивна бетонска грађевина одвојена је само једном улицом од дугачког шеталишта уз обалу реке Потомак. Простор око музеја уређен је строго и једноставно. Испред главног улаза налази се проширење у виду малог градског трга. Не постоји ниједно дрво или биљка који би дали природан изглед и удахнули живот хладноћи којом одише зграда музеја. Као огроман саркофаг или гробница ово здање не дозвољава да се забораве масовни нацистички злочини од пре више од пола века. Током сваког радног дана кад се многобројни и разнолики посетиоци гурају у реду пред музејем, приказ уистину подсећа на коцитарциони логор или затвор.

Стална поставка музеја посвећена је успомени на све пострадале у геноциду извршеном у Европи током Другог светског рата. Поред збирке експоната и докумената непроцењиве вредности, ту се налази и најсавременија лабораторија за презервацију музејских предмета. Драгоцену колекцију из Јасеновца, која најстрашније сведочи о масовном помору стотина хиљада Срба у Независној држави Хрватској управо је била пренета из Бањалуке у Вашингтон на сређивање и конзервацију.

Поред своје основне архивске делатности, Музеј холокоста повремено организује јавне трибине на задате теме. Та предавања уживају висок углед у америчкој престоници и редовно су лепо посећене.

Др. Ричард Голдстон био је именован за првог тужиоца Међународног трибунала за ратне злочине почињене у бившој Југославији 1993. Овај Јужноафриканац стекао је светско признање као упорни борац за људска права и противник расистичког режима у својој отаџбини. То га је и препоручило за осетљиво место тужиоца трибунала у Хагу.

Средином пролећа 2001. Голдстон се обрео у Вашингтону. Музеј холокоста т.ј. његов програм за односе с јавношћу га је позвао да учествује на трибини о Хашком суду, а позвали су и мене да му будем саговорник.

Очекивао сам достојанствен и академски дијалог како је приличило и месту и учеснику. Врсан правник, Голдстон је поседовао биографију вредну поштовања. Скуп се, међутим, претворио у попрште једне интелектуалне битке. Победа је значила да један од нас мора да зада мучки ударац противнику.

Ричард Голдстон је био тај који је заденуо кавгу. Прво је надугачко објашњавао историјски значај оснивања трибунала у Хагу тврдећи да је то револуционарни искорак у развоју међународног кривичног права. Затим је отишао још даље доказујући српску колективну кривицу за ратне злочине у Хрватској, Босни и Херцеговини и на Косову и Метохији. Врхунац је био његов завршни суд по којем је обарање Милошевићевог режима 5. октобра 2000. била прозирна српска превара како би се избегла одговорност Срба за најтежа кривична дела против човечности.

Што је много, много је.

Голдстоново слово трајало је скоро читав сат, што ми је дало сасвим довољно времена да на тенане размислим којим средствима ћу му се супротставити. Имао сам једну предност. Последња реч је била моја. Одлучио сам да говорим кратко али оштро, на самој ивици пристојности. Уместо

професорске расправе, изабрао сам да напад појачавам постепено и да му не дозволим прилику за противудар:

"Ја се наравно не усуђујем, даме и господо, да се господину Голдстону супротставим на теоријском пољу међунаордног кривичног права. Његово име и звање у мени буде искрено уважавање. Не очекујте од мене да противречим једном таквом светском ауторитету. Уосталом, морам да признам да ми моја учтивост не дозвољава да своје неслагање изразим онако како осећам. Знатно искуство и позне године мог предговорника такође ме спречавају да јавно изнесем своје тренутне мисли. За такву врсту одговора, сигуран сам, наши вечерашњи домаћини нашли би равноправнијег такмаца др. Голдстону од мене.

Зато ћу вас и поштованог правника, даме и господо, подсетити на неколико чињеница из наше блиске прошлости. Ви ћете, као и он, лако разумети о чему говорим.

Потписивањем мировног споразума за Босну и Херцеговину у америчкој бази Рајт-Питерсон у Дејтону држава Охајо 1995. Слободан Милошевић је формално признао надлежност Међународног трибунала за ратне злочине у Југославији. Тада, на територији САД, он је једноставно могао бити оптужен, приведен и предат тужилаштву у Хагу. Тиме би човечанска правда била задовољена, а нама Србима би била учињена велика услуга. Али не, поштовани правниче, тад се то није догодило. Насупрот томе, Милошевић је срдечно дочекан на травњаку Беле куће, овде у Вашингтону. А светска штампа која га је дотад називала погрдним именима, најчешће балканским касапином, одједном га је представила јавности чиниоцем мира и стабилности у југоисточној Европи. Милошевић се вратио у Београд овенчан међународним признањем за немерљив допринос миру да би наставио своју крваву и злочиначку политику. Речи др.

Голдстона можда јесу убедљиве, али поступци свакако нису. Зато вечерас оне звуче празно и неискрено.

Октобра 2000, даме и господо, народ Србије предвођен демократском опозицијом успео је да победи тог проклетника и да га збаци с власти. Срби су својом храброшћу и силом спасли и себе и друге од тог великог зла, немојте то никад заборавити, молим вас. Руку на срце, у том тренутку мало ко је у свету веровао да је наш народ способан за такво историјско дело. Марта ове године, демократска власт је ухапсила Милошевића у сред Београда. Он и данас лежи у београдском затвору и чека суочење са својим злоделима.

Господине Голдстон, ви сте своју шансу имали и нисте је искористили. Жао ми је. Сад је ред на нас.

I rest my case¹⁷."

Био је то пун погодак. Публика је стала на моју страну. Ричард Голдстон је просто полетео ка излазу, љут као рис.

* * *

Седео сам у канцеларији и читао књигу о Томасу Џеферсону, кад је неко покуцао на врата. Била је то шефица конзуларног одељења у амбасади. Датум - 26. јун 2001:

"Извините амбасадоре, али имамо један проблем."

"Кажите."

"Овде је господин Ремзи Кларк и тражи нашу визу за пут у Београд.

Нисам била сигурна како треба да поступим. Хтела сам да вас питам да ли да му издамо визу или не."

¹⁷ Израз потиче из англосаксонске правосудне праксе. Најближи превод: "Закључујем свој случај".

Тај Ремзи Кларк, бивши амерички тужилац, био је један од ретких Американаца који је јавно заступао Милошевића и његову политику. Више пута је боравио у Србији. Очигледно је радио за паре. Претпостављао сам да његов одлазак за Београд може да изазове непотребне ризике, поготову тих дана кад се спремало Милошевићево изручење. Отуд је моја одлука била опрезна:

"Пренесите му да дође за две недеље и добиће визу."

Госпођа конзул послушно изађе из собе без коментара.

Кад је сазнао да је одбијен, Кларк је направио ружну сцену у чекаоници конзулата. Драо се сав ван себе, вређао све нас, мене нарочито. Напоследку је отишао уз бујицу псовки и погрда на мој рачун.

Сутрадан ујутру сачекала ме је депеша из министарства у којој ми се препоручивало да Кларку ипак треба издати визу. Неко је већ стигао да интервенише.

Око поднева бивши амерички тужилац вратио се по визу. Самоуверен, захтевао је сусрет са мном. Сишао сам у конзулат и проговорио повишеним тоном:

"Јуче вам је саопштено да за четрнаест дана дођете по визу. Али, пошто сте у међувремену показали невероватан степен безобразлука и дрскости, сад вам не дамо визу for good¹⁸. Goodbye."

Кларк је ипак одлетео за Београд 28. јула. Док се налазио негде изнад Атлантика, Милошевић је већ био пребачен у Хаг.

¹⁸ "...занавек. Збогом".

Велики план - Милошевић у Хагу (јун)

Наша спољња политика није се померала с мртве тачке. Осим учлађења у Уједињене нације и обнове дипломатских односа с великим силама никако се није напредавало.

Расположење света се, међутим, осетно поправило. После 5. октобра постали смо миљеници иностраних медија. Морали смо знати да ће пажња и наклоност међународне јавности проћи пре или доцније. Зато се наш први задатак састојао у томе да извучемо највише што се могло извући из те повољне, али пролазне ситуације.

Свако наше настојање да постигнемо одређени циљ обијао се о зидине Хашког суда. Политика условљавања, коју је Бушова влада преузела од Клинтонове, њима је одговарала највише, а нама најмање. Што год да смо покретали или затражили дочекивано је на истоветан начин: прво сарадња с међународним трибуналом, после тога све друго.

Слободан Милошевић био је наш најубедљивији аргумент у односима са светом. Американци, пре свих, жарко су га желели у Хагу, а ми смо га имали у затвору. Та чињеница требало је да буде темељ наше спољње политике. Милошевић је одавно заслужио да одговара за своје грехове. О томе није требало да буде недоумица. Уз то, како је његова хашка судбина могла да донесе добро нашем народу, прилику нисмо смели да пропустимо.

Притисак Вашингтона на нас појачавао се свакодневно. Ако то није било јасно раније, онда је постало јасно током Коштуничине посете САД. Истицало је ненадокнадиво време за постизање споразума. Успех је зависио од наше

вештине да понудимо решење које неће личити на просту трампу, већ на израз нашег уверења да сваки оптуженик мора да иде у холандску престоницу.

На другој страни, било је неопходно да се одреде наши национални интереси које бисмо изнели као противтежу Милошевићевом испоручењу. Напослетку, требало је претходно проверити да ли би једна таква понуда могла да прође код Американаца.

Наш први корак морао је да буде хитан излазак из политике услова и закључење свеобухватно споразума са САД.

Савезна Република Југославија водила је сасвим друкчију политику. Прво, на све начине је покушавала да избегне обавезу сарадње с трибуналом у Хагу. Друго, оспорила је уставни оквир за Косово и Метохију и то пред Саветом безбедности Уједињених нација. Треће, одвраћала је Србе од учествовања на косовометохијским изборима. Најзад, њен тадашњи председник Коштуница нимало није схватао трагично стање наше економије.

* * *

Кад се занемаре протокол и форма, дипломатија је уствари један једноставан посао. Пресудна су два чиниоца: здрава идеја и згодан тренутак. Кад се та два елемента срећно уклопе, успех не може да изостане. То је једна врста политичке једначине, где обе стране треба да се изравнају да би се постигла укупна равнотежа.

Шта смо могли да понудимо?

На располагању смо имали две јаке карте. Прву је представљао сам Милошевић с још неколико познатих хашких оптуженика. Друга је била привремени оквир за Косово и Метохију. Нама је било у интересу да брзо

решимо питање Хага. Привремени уставни оквир за Косово и Метохију се ионако није могао мењати. Дакле дајемо оно што бисмо и иначе морали дати.

Шта је требало да тражимо?

Опет се намећу два првенствена захтева. Прво, признање нашег државног и националног права на Косову и Метохији. Други се односио на знатну и вишеструку финансијску помоћ.

Заказани избори на Косову и Метохији под окриљем међународне заједнице били су прилика за остварење првог циља под два услова: уколико би сви Срби и неалбанци рођени на Косову и Метохији стекли право гласа и уколико би изашли на изборе у највећем броју. У том случају, они би освојили више од четрдесет посланичких места у приштинском парламенту од укупно сто двадесет. То је значило да би Албанцима остало мање од двотрећинске већине која је потребна за било какву одлуку о државном статусу покрајине. Другим речима, Срби и неалбанци држали би судбину Косова и Метохије у својим рукама. Поврх тога, на основу уставног оквира, они би имали већину и у седмочланом председништву Косова. Ево како: Срби као и неалбанци имали су право на по једног гарантованог члана председништва. На основу броја гласова, добили би још два, што укупно чини четири. Албанцима преостаје само три. Најбитније од свега, српски интереси на Косову и Метохији не би зависили од добре воље међународне заједнице, него од реалне парламентарне снаге, а читаво решење би било остварено на основу чистих демократских начела. И још једна ствар. Остварењем овог плана, својство пуноправних грађана Косова било би признато свим Србима и неалбанцима рођеним на Косову, а не само оним несрећницима што су преостали после Милошевићеве катастрофе 1999. Нама у прилог ишла је и једна додатна околност: Албанци су изражавали резерве према

уставном оквиру. Већ је то требало да наведе Србе да буду за. Такав став српске стране био би без сумње добро дочекан у међународној заједници.

* * *

Од мог доласка у Америку прогањала ме је мисао о великом плану. Постепено су ми се слагале коцкице овог политичког мозаика. Мој проблем је био у томе што нисам имао праву залеђину у Београду. Да би ова идеја успела, неко из врха власти морао је да стане иза ње.

Шанса се указала кад сам упознао Марка Медиша. Американац нашег порекла, он је био високи чиновник министарстава финансија под Клинтоном. Напустивши државну управу почетком 2001. основао је приватну саветодавну фирму. Први клијент био му је тадашњи потпредседник владе СРЈ Мирољуб Лабус.

У једном разговору с Медишем поменуо сам своја размишљања. Био је одушевљен:

"Слушај Милане, ово је савршено. Ми већ неко време припремамо нешто слично. Лабус је прави човек за то. Моја компанија може доста да помогне. Предлажем да радимо заједно."

Договор је пао. Он је преузео да припреми део о финансијском потраживању и да о свему обавести Лабуса. Мени је остао политички део и дијалог с Американцима.

Лабус је одговорио потврдно, а ја сам вребао прилику за сусрет с представницима америчких власти.

У првој половини јуна неколико пута сам одлазио у Стејт департмент и у Савет за националну безбедност. Током једног од тих сусрета одважио сам се и начео тему:

"How about a major breakthrough?"¹⁹, упитах у сред састанка. Односило се наравно на Милошевићево испоручивање.

"На шта мислите?"

"Врло добро знате на шта мислим."

"Слушамо."

Одмах сам признао да говорим у своје име, а не у име званичне владе у Београду. Представио сам главне тачке свог плана бираним дипломатским језиком, али тако да свако све разуме. Израз који сам употребио била је "споразум о нормализовању односа између САД и СРЈ".

Били су прилично затечени. Рекоше да дођем сутрадан по одговор.

Сутрашњи наставак изгледао је овако:

"Да ли сте свесни шта тражите?"

"Апсолутно. Али да ли сте ви свесни шта ми дајемо?"

"Ако смо исправно разумели, ви хоћете трећину косовске скупштине и апсолутну већину у председништву Косова."

"Да. А ви добијате Милошевићев скалп."

"Ако наш одговор буде позитиван, какве нам гаранције пружате да ће ваша влада прихватити?"

"Препустите то мени. Али, за то су и мени потребне одређене гаранције."

"На шта мислите?"

"Ових дана ОЕБС у Србији организује регистравање гласача за изборе на Косову и Метохији. Рецимо да сви Срби и неалбанци имају право на регистрацију."

"То можемо да средимо."

¹⁹ Типично амерички израз. Најближи превод: "Шта мислите о главном пробоју?"

"О.К."

"О.К."

Американци су пристали у начелу. Споразум је био на дохват руке.

* * *

Ипак, то што сам учинио није значило да је споразум закључен. Моја мисија је само утврдила да су Американци заинтересовани за једну такву идеју. После тога требало је да уследи долазак једног од највиших носилаца власти који би, на основу мог договора, утаначио све детаље и ставио потпис на споразум.

О свему сам обавестио Медиша, а он Лабуса. Нажалост. без одговора. Није ми требало много да схватим да је Лабус одустао. Његов пристанак је подразумевао кидање с Коштуницом, а он, очито, за то није био спреман.

Преостао је Ђинђић. Не знајући како да дођем у везу с њим, позвао сам га на кућу. Телефонирао сам из јавне говорнице, јер се нисам усуђивао из амбасаде. Тамо су ме прислушкивали од дана кад сам стигао. Разговор је ишао следећим правцем:

"Јел` ти ово сигурна линија", питао сам.

"Колико и свака друга", разумео сам да и њега прислушкују.

"Слушај Зоране, ствар због које те зовем је од велике важности. Чини ми се да овде може да се постигне историјски споразум о свим отвореним питањима која имамо с Американцима. Зато је потребно да хитно дођеш овамо."

Ђинђић је знао о чему причам.

"Заборави. Нема теоријске шансе. Можда ти одатле не видиш, али код нас је ситуација врло нестабилна. Не смем да мрднем из Београда."

"Можеш ли бар да допућујеш у Цирих на један сат? Ја ћу доћи из Вашингтона. Треба само да ти кажем две речи."

"Капирам о чему говориш, али је сад касно за то."

"Онда ће бити врло лоше за нас без претходног споразума", трудио сам се узалуд.

"Знам ја то и без тебе, али нема више времена. Сад или никад. У супротном смо пукли. Ако напустим Београд и на један минут, све може да се истргне мојој контроли, па да ни ти ни ја више немамо где да се вратимо. Сад је најбитније ово. Кад завршимо с тим, нешто ћемо да смислимо."

Прекинуо сам везу и сео у оближњи бар да средим мисли. Дакле, ствари су стајале врло рђаво. Коштуница и његова околина осилили су се до те мере да се Лабус препао, а Ђинђић унервозио. Милошевићеви људи из војне безбедности, полиције, финансија и политике окупили су око председника СРЈ и створили нов центар моћи са старим идејама. Њихов штаб био је у председничком кабинету. Коштуница је пристао да буде наследник идеологије србокомунизма. То је разлог зашто није било раскида с бившим режимом и зашто ниједан Милошевићев доглавник није позван на одговорност. То је разлог зашто је опасно изручивање Милошевића и других оптуженика и зашто је Коштуничина политика у основи антизападна.

Још 5. октобра се назирало да ће развој догађаја ићи тим путем. Сад је истина избила на видело. Коштуница је издао демократску револуцију. Зато Лабус не сме, Ђинђић не може, а остали ћуте.

Остао сам потпуно сам.

Мој последњи очајнички покушај био је позив Владану Батићу 27. јуна 2001. увече. Од свих опозиционих првака њему сам највише веровао. Затекао сам га на састанку председништва ДОС-а:

"Пренеси им, кумим те Богом, да никако не дају Милошевића пре погодбе с Американцима", вапио сам.

"Хоћу, ево одмах."

Било је доцкан.

Следећих дана сам отаљавао посао, свестан да оно због чега сам дошао у Америку нисам остварио. Милошевић ће вероватно отићи у Хаг, милом или силом, али сам се прибојавао коначног расплета. Кајао сам се због прихватања амбасадорског места. Тад ми је изгледало да је с комунизмом у Србији свршено. Сад сам видео да сам погрешно. Комунизам је аждаја с више глава. Ми смо му одрубили једну, а израсла му је друга. Стрборили смо Милошевића, а створили смо Коштуницу. Докле ће јадна Србија трпети у оковима те злехуде помаме? Зар ни милион људи 5. октобра није могло да прекине полувековно српско ропство?

Нисам налазио одговор на ово питање.

Не налазим ни данас.

* * *

Свака амбасада приређује велики годишњи пријем поводом свог националног празника. Наказа од државе чији сам представник био није имала ни то. Из Београда је стигло упутство да нисмо у обавези да обележавамо дан оснивања СР Југославије. Беше то неки датум крајем априла. Зато сам самовласно прогласио Видовдан 28 јуна за наш свечани дан. За подне сам заказао примање у амбасади. Одазвало се много више позваних него што сам

претпостављао. Били су ту страни дипломати, амерички званичници, наши исељеници различитих нараштаја. Био је петак.

Тек што су гости пристигли, зазвонио ми је телефон. Препознао сам задихан глас старог другара:

"Доктор овде, Милошевић пребачен у Хаг."

"Откуд знаш?"

"Сто посто. Овог часа долазим од Зорана", мој друг је био пословично добро обавештен.

"Како сте то извели?"

"Лако. Хеликоптером до Тузле. Ту су га предали овима из Хага. Сад је њихова главобоља. Да виде и они мало које су муке са Слобом", увек је волео да се шали.

"Кад се то десило?", желео сам да сазнам све.

"Пре тачно петнаест минута" изговори с олакшањем.

"Дакле, готово?"

"Готово."

Приђох швајцарском амбасадору и изговорих тихо:

"Милошевић је у Хагу."

Погледа ме забезекнуто. Понових му још једном.

"Озбиљно?"

"Мртав сам озбиљан."

У року од једног минута само се о томе говорило. Сви су од мене тражили потврду вести. Само сам климао главом у знак одобравања.

Један амерички стручњак за Балкан узвикну да га сви чују:

"Све је ово масло амбасадора Протића. По обичају, он је знао унапред да ће Милошевић данас бити испоручен и намерно баш тад нас све позвао у амбасаду."

То наравно није било тачно, али сам одћутао. Како да му кажем: "Требало је да оде, али нисмо смели да вам га дамо ни за шта".

Тог истог 28. јуна 2001. одржавао се дипломатски бал у Белој кући поводом Дана независности САД. Са супругом сам стајао у дугачкој колони чекајући да нас униформисани ађутант прозове, приступимо председничком пару и честитамо празник. Кад је стигао ред на нас, председник Буш ме угледа и узвикну:

"Овом човеку не треба представљање. Он је наш херој дана. Приђите амбасадоре, желим да се вечерас сликам с вама. Ово је историјски тренутак за све нас."

Направих слатко лице као да ми годе његове похвале. Мислио сам у себи и проклињао:

"Е мој друшкане, да нема оног тупавог Коштунице и да су мене послушали, папрено би ти платио ово сликање. Овако си га добио бадава".

* * *

Усред свечаног бала, док су се узванице забављале око богате трпезе, неко ме потапша по рамену. Окренух се и видех свог познаника из Савета за националну безбедност. Смешно је изгледао у црном смокингу, окраћалих рукава и ногавица. Он ми представи своју супругу. Питао сам се откуда он на дипломатском пријему. Погодио је моје питање:

"Извини Милане и госпођо, али морам хитно да разговарам с тобом. Ево моја жена ће правити друштво госпођи. Обећавам вратићу вам мужа за пет минута", видело се да му је непријатно.

Ухвати ме под руку и одведе ме у прикрајак огромне дворане у средишту Беле куће у којој се одржавао амбасадорски бал:

"Слушај Милане, ми смо прилично узнемирени вестима из Београда. Имамо информације да се тамо искупило више десетина хиљада Милошевићевих присталица и да постоји стварна опасност од државног удара. Знаш ли нешто о томе?" Деловао је истински узрујано, што иначе није било њему својствено.

"Ништа нисам чуо. Да је нешто алармантно, неко би ми сигурно јавио. Али, без обзира на то, не бих се претерано узнемиравао због тога. Милошевић је у Хагу и то је свршена ствар. Двадесетак хиљада људи за Београд је недовољно и за какав озбиљан протест, а камоли државни удар. То ће трајати дан-два, па ће се стишати. Нема ту ничег опасног."

"Да ли си апсолутно сигуран? Наше информације говоре сасвим супротно. Одакле ти такво самоупоздање?"

"Да ти кажем нешто Грег, ако ишта добро познајем, онда су то београдске улице и расположење Београђана. За озбиљну побуну нама је било мало и сто хиљада људи. Уз то, клима у Србији уопште не личи на најаву неког чуда. Иди кући и мирно спавај. Гарантујем ти да се ништа неће догодити."

Гледао ме је нетремице, као да није могао да поверује шта му то говорим. Неко је дигао на узбуну из америчке амбасаде код нас и овде су се препали. Покушао сам да га смирим, знајући да не могу да погрешим. Застао сам неколико секунди, па сам додао:

"Ако ће ти бити лакше онда иди и мирно спавај, а на једно око мало погледуј на војску, мада не очекујем ништа посебно. Али, ето, колико да не буде да си олако прешао преко дојаве из Београда."

Није одрекао моју последњу реченицу:

"О.К. послушаћу туђег амбасадора у Вашингтону, а не своје службенике с лица места. То ми се никад није догодило, али верујем твојој процени више него њиховој. Ако се испостави да си био у праву, бићу твој дужник."

Вратили смо се супругама. После неколико минута, њих двоје су се извинили и нестали у гомили.

Наравно, демонстрације против Милошевићевог испоручења Хагу угасиле су се идућег дана. Од државног удара није било ни помена. Свесно сам стекао драгоцен кредит код Американаца у Вашингтону. Несвесно сам се веома замерио Американцима у Београду. Не каже се случајно *You win some, you loose some*²⁰.

²⁰ Америчка пословица. Најближи превод: Нешто добијеш, а нешто губиш.

Патријарх у амбасади и моје смењивање

Отац Иринеј Добријевић рођен је у Кливленду, у држави Охајо, као син једног српског политичког емигранта из Другог светског рата. Висок и господског држања, овај монах је својом појавом одскакао од осталих достојанственика Српске православне цркве у Америци. Затекао сам га у Вашингтону на месту представника наше верске заједнице за односе с америчким властима. За неколико година колико се налазио на том положају, отац Иринеј је разграно широку мрежу веза и контаката по читавој америчкој престоници. Калуђер с изразитим смислом за дипломатију, био ми је од непроцењиве помоћи током првих месеци у САД. Сарађивали смо веома блиско у заједничком напору да Србију после демократске промене прикажемо у најбољем светлу.

Негде у јуну 2001. Иринеј ме је обавестио о доласку српског патријарха у Америку. Сагласили смо се да нам учини посету у амбасади 26. јула. То је био први пут да поглавар Српске православне цркве походи југословенску амбасаду у Вашингтону. Подразумевало се да ће српски патријарх служити у сали нашег дипломатског председништва и благословити све запослене. За један сат доцније заказао сам примање у амбасади у ту част.

За мене је то представљало изузетан догађај. Српски патријарх заузима најстарију столицу коју ми Срби као народ поседујемо од светог Саве до дана данашњег. Ако постоји истинско сведочанство нашег вековног трајања, ако се ико уздиже као живи споменик српске националне свести, онда је то врховни

достојанственик наше цркве. Отуд за мене питање није било да ли је умесно да патријарх буде наш гост, него како да припремимо дочек онако како доликује.

Уосталом, и друга дипломатска представништва у САД деценијама указују највишу почит својим верским великодостојницима. Кад је васељенски патријарх из Цариграда посетио Вашингтон, домаћин му је била амбасада Турске и у њој је служио службу Божју. У амбасади Руске федерације сваке године се обележава тзв. Бела недеља током које владике и свештеници служе свакодневно. Грчка амбасада уважава грчког архиепископа једнако као и свог шефа државе.

Убеђен сам био да је, после 5. октобра, постало сасвим природно да се према својој вери и цркви опходимо с оном оданошћу, пажњом и љубављу како су то столећима чинили наши преци.

Био сам, зато, разочаран и повређен кад ми је стигла депеша из Београда у којој је стајало:

"Препоручује се амбасадору Протићу да одустане од пријема патријарха Павла у амбасади., а поготову од одржавања верског обреда у службеним просоторијама ДКП. Подсећамо га да је по важећем уставу црква одвојена од државе."

Нисам их удостојио одговора сматрајући да такво плиткоумље не заслужује одговор. Да сам то учинио морао бих да им укажем на разорне последице полувековне владавине комунизма, безбожништва и лажи. Да их подучим о историјском значају Српске православне цркве и њеном средишњем месту у изградњи српске националне идеје. Да их прекорим због незнања, глупости или злих намера. Да их опоменем о узроцима петооктобарске

револуције и правим интересима нашег народа. Уместо тога, просто сам се оглушио о њихову опомену и окренуо се припремама за дочек.

Наше домаћинство делегацији српских архијереја протекло је како се само пожелети могло. Богослужењу су, поред осталих, присуствовали и католички кардинал из Вашингтона и архиепископ Америчке православне цркве. Поједини амбасадори молили су за одвојене сусрете с господином Павлом. Поред националне симболике, скуп је имао и посебан дипломатски значај. Присутан је био и српски министар правде Владан Батић, мој стари и поуздани пријатељ из дугих година борбе против Милошевића, тад у званичној посети Америци. Његов коментар: "После овог, завршили смо и ти и ја", примио сам као духовиту шалу. Нисам ни сањао колико су његове речи биле пророчанске.

Додатно ме је озлоједила следећа депеша из министарства иностраних послова приспела наредног дана:

"Из разлога непоштовања инструкције министра, амбасадор Протић се позива на консултације код министра Свилановића у Београду 1. августа 2001. Долазак обавезан."

На први поглед ме је изнервирала рогобатна бирократска форма употребљена у поруци. Моја љутња бивала је тим већа што сам претходног дана одложио најављени одлазак на годишњи одмор с 1. на 4. август због доласка државне делегације за преговоре о дуговању Париском клубу. То је Свилановић одлично знао. Очито је свесно хтео да ме доведе у немогућу ситуацију. Долазак трочланог тима који су поред Свилановића сачињавали Мирољуб Лабус и Божидар Ђелић потврђен је за 2. август.

Неписано правило из комунистичког доба каже да се амбасадор позива на консултације само онда кад му се предочава одлука о смењивању. Одбио сам да идем на поклоњење у Београд, али сам једва чекао да ту ствар расправим са Свилановићем лицем у лице.

Успут сам размишљао о томе шта власт може да направи од човека слабог карактера. Тог Свилановића лично сам увео у високу политику 1998. на наговор Весне Пешић. Учио сам га првим корацима на јавној сцени. Вукао сам га са собом и тамо где је био позиван и тамо где није. Био сам му покровитељ и заштитник и у Савезу за промене и у ДОС-у. Дочекао сам да ме тај уображени малиша, који је случајно доспео у фотелју министра позива на рапорт као да сам његов подређени службеник. "рани куче да те уједе", с правом каже народна мудрост.

Зловољном због пропасти великог плана и кивном на Коштуницу, Свилановић ми се савршено наместио да ми плати за све то. Много што шта сам могао да прогутам, али Свилановићева осорност је прешла праг моје трпељивости.

С посебном врстом задовољства ишчекивао сам суочење с њим.

* * *

Париски клуб је уствари круг земаља-поверилаца одређеној држави-дужнику. Лондонски клуб, на другој страни, је круг комерцијалних банака и осталих приватних финансијских установа такође поверилаца одређеној држави-дужнику.

Наши дугови преостали су још из Брозовог доба. Будући да Милошевић није рефинансирао та дуговања, камате су врло нарасле, тако да смо ми наследили укупно задужење у висини од преко дванаест милијарди долара. Од

те суме, Париски клуб је носио далеко највећи део - око пет и по милијарди долара. На Лондонски клуб је одлазило непуне три милијарде а, остало су била појединачна дугови.

Сједињене Државе биле су један од наших главних поверилаца. Делом зато што смо им дуговали безмало две милијарде, делом зато што је њихов утицај на Париски клуб био врло велики. Наш захтев се сводио на то да нам се отпишу две трећине дуговања, а остатак да нам се репрограмира под повољним условима отплате. У склопу великог плана, овај уступак америчке стране појављивао се као сасвим споредна ставка, чије се испуњење подразумевало без оспоравања.

Сад, после свега, Париски клуб је избио у ред наших најважнијих циљева. Морали смо да уложимо огромну енергију да бисмо постигли оно што је било пропратно под условом да је велики план спроведен у дело.

Нисам издржао да не упитам Лабуса у тренутку кад смо се нашли насамо:

"Шта то би Мирољубе? Имали смо све у рукама, а сад овде треба да се понижавамо за тричави Париски клуб."

"Пусти то, молим те. Нисам расположен да причам о томе."

"Није ствар у томе да ја пустим. Пустићу јер не могу сам да зауставим. Али, морам да те питам да ли си ти свестан какву смо шансу прокоцкали?" Ђаво ми није дао мира.

"Ма, ништа ту није могло да се уради", уздахну потпредседник савезне владе некако без воље.

Почињала је да ме нервира то његово олако одустајање од борбе. Иза те површне равнодушности препознавао сам ону себичност која опште интересе подређује личној добробити. Лабус је био кукавица да се успротиви Коштуници.

"Коштуница", гађао сам у право у мету.

"А ти као не знаш", губио је живце.

Ућутао сам да бих избегао беспредметну свађу. Нити сам ја могао да променим Лабуса, нити је он могао мени да се оправда. Било ми је мука.

Решио сам, ипак, да помогнем свим силама како бисмо успели да издејствујемо најбоље услове од Американаца. Лабуса сам посаветовао да се усредсреди на састанак с Пауелом. Ту ће се ломити њихова одлука. Предложио сам му да при поздраву замоли за неколико минута разговора у четири ока с државним секретаром и да кад остану сами каже следеће:

"Памтим добро оно што сте ми ви рекли последњи пут кад смо се видели: Помозите ви мени, па ћу ја помоћи вама. И ми смо вас послушали. Милошевић је у Хагу. Овог пута молим ја вас исто то: Помозите ви мени да бих ја помогао вама. Нама је потребан отпис од шездесет шест одсто у Париском клубу и ви бисте могли то да нам обезбедите."

Колин Пауел је човек код ког је једино таква прича могла да упали. Отворена, искрена и упућена њему лично. Лабус се прво премишљао, али ме је на крају послушао.

Пауел је пристао и Лабус је имао с чим да се врати кући. За њега је велики резултат био недостижан. Мали успеси, као овај, били су максимум Лабусове политичке способности.

Четвртог августа смо се растајали. Лабус је настављао за Калифорнију да обиђе кћер на студијама, Ђелић је путовао за Париз, а Свилановић и ја смо

ишли за Београд, али различитим летовима. Тог јутра, Свилановић ме је позвао на доручак у свој хотел.

Ево како је текао тај разговор, последњи који смо водили:

"Морам да ти кажем да сам се консултовао са свима у ДОС-у и да нико нема ништа против да будеш смењен. Ја сам већ донео одлуку о твом разрешењу и то је готова ствар. Мораш да схватиш да као амбасадор не можеш да се понашаш тако како си се понашао. Ти си се јавно супротстављао председнику државе, ниси се држао инструкција из министарства, игнорисао си моје позиве, радио си по свом. Зато ћеш да будеш враћен за Београд. Хтео сам само да те о томе информишем на време, колико да будемо начисто", деловао је наизглед хладнокрвно.

"Ако мислиш да си ме изненадио, ниси. Мени је већ одавно јасно о чему се ради. Ти си обичан Коштуничин послушник, који се боји сопствене сенке и који пристаје да буде продужена рука оне ваше Љиљане Недељковић. Осталима одговара да се преко мојих леђа равнају разни рачуни. Ја том вашем новом друштву заиста не припадам. Коштуница и они око њега заједно с тобом издали су нашу борбу за демократију и продали 5. октобар Милошевићевим наследницима. И ти си део тога. Према томе, слободно ме смени, учинићеш ми услугу. Скинућеш ми одговорност с врата. Али, треба да знаш једно. Кад се вратим у Београд, разбићу и Коштуницу и тебе. Будићете се из најстрашнијих снова с мојим ликом и речима. Гонићу вас обојицу и све ваше саучеснике и саветнике до Божје куће. Јер то што ви радите Србији, то је најгоре од најгорег."

"Мислим да имаш потпуно погрешну перцепцију", заусти малиша да нешто каже.

На то "перцепцију" осетих напад беса из стомака, крв ми удари у главу и десна шака крену сама да му опали шамар преко стола. Баш тад, неко спусти руку на моје раме. У магновењу помислих да је службеник хотелског обезбеђења приметио моју намеру и стигао да ме спречи. Али, кад се окренух, видех румунског министра иностраних послова како нам се безазлено осмехује:

"Господо, је ли слободно да вам се придружим за доручак?"

Није ни сањао да је Свилановића спасао батина, а мене неопростивог скандала.

Како сам допутовао у Србију тако сам почео да нападам из свег оружја и Коштуницу и Свилановића и председников кабинет и министарство спољних послова. Просто сам мамио новинаре и медије да ми дозволе да изрекнем све оно што сам у себи скупљао од 5. октобра дотад. Сипао сам ватру на све стране, као у време власти Слободана Милошевића.

Тако сам, с исуканим мачем, дочекао вест о смењивању 22. августа.

Стварне обавезе које сам прихватио налагале су да се још једном упутим у Вашингтон. Требало је да предам дужност, да разрешим приватне ствари и да се спакујем. Али и тај последњи одлазак у САД није могао да прође без невероватних обрта.

У америчку престоницу слетео сам с породицом 2. септембра 2001.

Једанаести девети две хиљаде прве

Јутро једанаестог септембра 2001. Менхетен у пламену. Шок. Неверица. Паника. Жалост. Освета. Страх. Акција. Претње. Неизвесност.

Јасно је једно. Свет никад више неће бити као пре. Ни свет, ни Америка. Зато се ређају питања. И у свету и у Америци. И чекају одговори.

Американци се налазе пред суштинском дилемом. Да ли је ово крај америчког сна који смо сањали дуже од два века? Да ли нас нова трагедија чека у заседи? Где је крај рата против тероризма и да ли уопште постоји?

Свет ван Америке је једнако уплашен и запитан. Да ли смо на прагу глобалног сукоба? Да ли је рука тероризма толико моћна да може све одвести у пропаст? Да ли ће Америка посегнути за најстрашнијим оружјем? Да ли је живот постао неумитно безнадежан?

Догађај од 11. септембра уздрмао је Сједињене Државе више него иједан други догађај после Другог светског рата. Удар је био јачи од вијетнамског синдрома или од скандала Вотергејт. Американци су натерани, први пут од кад постоји Америка, да преиспитују саме основе свог начина живота и свог погледа на свет.

Огромну материјалну штету Америка ће надокнадити. У то нико не сумња. Покрет људи и новца, воља и одлучност одувек су биле америчке врлине. То се показало, и то одмах, и овога пута. Решеност да се сузбије међународни тероризам и да се у том правцу предузму енергичне мере такође је дала прави резултат. Сви органи власти деловали су као једна душа, и администрација и Конгрес и оружане снаге. Одједном се избрисала разлика

између демократа и републиканаца. Намах су престали страначки сукоби и прегласавања. Политички правац је одређен брзо и јединствено и одмах предочен јавности. Подршка председнику Бушу, који је изабран незнатном већином, никад није била снажнија, досежући невероватних 90 процената. Ни дипломатска вештина није изостала. У најкраћем року, државни секретар Колин Пауел успео је да формира најширу глобалну коалицију као залеђину америчке ратне политике. Готово да нико у свету није остао по страни. Многи дугогодишњи сукоби (н.пр. између Пакистана и Индије или Израела и Палестине) ако нису коначно разрешени, онда су бар привремено смирени. Односи с Русијом нису били бољи још од велике антихитлеровске коалиције пре шест деценија. Све исламске земље осудиле су терористичке акте од 11. септембра, чак и Иран и Либија.

Све што Америка представља споља делује смишљено, самоуверено и прецизно. Али, изнутра се све пореметило. Американци су почели да стрепе за свој "амерички сан".

Шта то значи?

Од кад су настале Сједињене Државе, сви њихови грађани верују да живе у једној слободној земљи. Последњи стихови америчке химне кажу: "ово је дом храбрих и земља слободних". Очеви-утемељивачи државе уздигли су слободу појединца на висину најсветијег идеала. Много се ствари током векова променило, али је вера у слободу остала недирнута.

Сваки становник Америке, па чак и сваки посетилац, могао је да се креће по зитавој земљи без контроле и без надзора. И данас постоји федерални пропис о томе да је прислушкивање забрањено без одлуке суда. Промене статуса појединца, места боравка или занимања обављале су се без икакве пријаве или

одобрења. Путовања су до те мере била упрошћена да није постојало ни тзв. "чекирање" на аеродромима. Улазило се право у авион. Није било ни снимања пртљага, ни прегледа путника. Ваздушни саобраћај је пре личио на копнени, него на оно на шта су навикли Европљани. У Америку годишње улази шездесет контејнера иностране робе без контроле, само уз неопходне папире. Граница према суседној Канади је потпуно отворена за проток људи, роба и капитала. И јужна граница ка Мексику је веома пропусна. Зато у Америци и има толики број илегалних имиграната који, кад једном уђу, не морају много да срахују да ће бити избачени. За добијање возачке дозволе, донедавно није био потребан никакав документ. Исто је важило и за отварање рачуна у банци. Услови за кредитне картице су били најједноставнији на свету.

Американци су навикли да живе у сигурној земљи. Криминал је ограничен на поједине делове великих градова, док већина породица у унутрашњости не закључава ни куће, ни аутомобиле. Спорадични изливи неразумног насиља у школама дају искривљену слику о безбедности америчке деце. Сваки Американац шаље своје дете у школу уверен да је апсолутно заштићено. Већина студената вози бицикле. На универзитетским кампусима по правилу постоје специјални полицајци који обезбеђују спокојство студентског живота.

Осим у највећим насељима, блиски комшијски односи и данас обележавају амерички начин живота (*my neighborhood*²¹) као и пре једног столећа..

У Америци се вози веома опрезно, стрпљиво и толерантно. Број саобраћајних несрећа осетно је мањи него у другим развијеним срединама.

²¹ мој комшилук.

Возачки испит се полаже с навршених шеснаест година, и то као изборни предмет у средњој школи. Узимање алкохола је забрањен до двадесет прве године и овај закон се примењује с посебном строгошћу. Више пута су и кћери садашњег председника Буша биле приведене због кршења овог прописа, иако се радило само о пиву. На сваком кораку се виде или чују упозорења да се не пије и вози (Do not drink and drive²²). Годинама траје непрестана кампања против пребрзе вожње (Better safe than sorry²³).

Наше представе о Америци су често једностране, јер потичу из филмова или краткотрајних посета. Оно што одсликава истинску Америку, то је живот у малим варошима. А тамо одвајкада владају иста правила понашања.

Сад се та права Америка узнемирила и онеспокојила. Обични Американци се боје да путују, да отварају пошту, да сусрећу друге људе. Први пут питају себе: Да ли је важнија моја слобода или моја безбедност. Није ли дошао тренутак да се одричемо својих права у корист државе како би нас та држава ефикасније заштитила. Да ли је куцнуо час да мењамо своје навике и уверења.

Страх ствара отпор према сваком. Потом долази насиље без смисла. После 11. септембра, један уплашени Американац пуцао је и усмртио свог суседа Индуса (Сика), власника бензинске пумпе, зато што је помислио да је муслиман.

Нација је постала нервозна, јер не зна где лежи тачан одговор. Неки су спремни да ризикују како би заштитили своју слободу, други би се одрекли слободе само да се спасу неизвесности.

²² Не пијте кад возите.

²³ Боље безбедно него да вам буде жао.

Ако је рањив Пентагон, како ми да се осећамо безбеднима? Да ли је човек поред мене терориста или пријатељ? Да ли у писму има смртоносног праха? И на крају или на почетку сваког размишљања, најгоре од свих питања: Шта је следеће?

Засад решења нема. Зато нема ни спокојства. Америка глуми унутрашњи мир, сама себе уверавајући да је све у реду. Трагедија је прошла, Остала је жалост, али идемо даље. Долази Дан захвалности (Thanksgiving Day) и Божић (Christmas) два најрадоснија празника. Време је за поклоне и весеље.

То је ипак само очајнички покушај да се ућуткају зебња и страх. Сви се труде да надвладају сећање на њујоршку страхоту. Има изгледа да успеју, под условом да се не понови.

Америка је тешко рањена. Опоравља се полако. На путу је исцељења. Верује свом председнику, јер свака сумња чини је још нерасположенијом. Гледа спортске утакмице, са жаром као и увек, али овог пута не да би уживала, него да одагна црне слутње.

И опет ствара хероје. Градоначелник Нујорка Руди Џулијани постао је звезда над звездама. Надвладао је опаку болест, био је први на згаришту, неуморно спасавао, чистио и изрекао чаробне речи: "После овога, Њујорк ће бити лепши него икад, а Америка снажнија него икад".

Данас сваки Американац носи значку с националном заставом на реверу. Симбол јединства, одлучности и вечности. Страх је неиздржљив у усамљености.

Да ли је то нови патриотизам?

Нипошто.

То је проста борба за опстанак.

* * *

А онда се огромна сила покренула. Да покаже своју снагу, да казни виновнике, да умири себе.

Ударила је свом силином. Први на мети нашао се Авганистан. Постојбина савременог насиља и зла. Прегажен је у једном замаху, али главни кривац није пронађен.

Затим се сила окренула на Ирак, још један извор смртне опасности по човечанство. Одбацила је опомене и противљења пријатеља и савезника. Заурлала је да је чује свако: "Или сте с нама или сте с терористима". Сама је ударила још једном. И Ирак је пао. Ни то није било довољно. Амерички момци заузели су Кабул и Багдад, али је Америка тражила скалп. Неко је морао да плати за њујоршки ужас. И платио је. Дугогодишњи демон модерне цивилизације, заклето противник Америке и сејач смрти - Садам Хусеин. Ухваћен у рупи, извучен је и приказан свету: Овако пролази свако ко се усуди да угрози највећу силу.

Најзад Америка може да одахне. Али, не до краја. Никад се не зна кад и где ће безумни осветник одлучити да нападне поново.

* * *

У нашој амбасади је настао хаос. У тоталном шоку, ниједан од дипломата није умео да се снађе. Звали су ме већ тог поподнева:

"Извините амбасадоре, ми непрестано зовемо Стејт департмент да бисмо добили неку информацију, али се нико не јавља. Ми уопште не знамо шта се дешава, осим оног што гледамо на телевизији. Имате ли ви неких обавештења?"

"Имаћу сутра ујутру".

"Да ли бисте нам мало помогли док сте још ту."

"Добро, доћићу."

У међувремену стигло ми је неколико позива из вашингтонских дипломатских кругова. Вечери 11. септембра, захваљујући тим везама, већ сам био обавештен из прве руке.

Сутрадан сам написао извештај Београду, али га нисам потписао. На молбу мојих из амбасаде наставио сам да то чиним свакодневно, успут се припремајући за повратак.

Два дана пред пут натраг, добио сам позив да одмах дођем у амбасаду. Тамо ме је дочекао Свилановићев телеграм. Читао сам текст, не верујући својим очима. Предлагао ми је да се одложи акт о мом смењивању, да останем на месту амбасадора до даљњег и да наставим да радим као да се ништа није догодило.

Јасна ми је била његова побуда. Догађај од 11. септембра узнемирио је духове у Београду и они су се уплашили шта ће бити уколико остану без амбасадора у Вашингтону.

Наравно, то није долазило у обзир. Доста је дотад глупости направљено у Београду да бих озбиљно примио било какву понуду од Свилановића или од било ког другог.

Зато га нисам удостојио одговора.

* * *

Годишњица 5. октобра није обележена. Као да га није ни било.

У Београд сам се вратио 10. октобра 2001.

Ничег ми више није било жао.

Епилог

Све ово трајало је једва седам месеци. Од фебруара до октобра 2001. Најтежи терет носио сам потпуно сам. Радио сам најбоље што сам знао и умео. Ни потпоре, ни подршке, чак ни обичне поруке, никад и ни од кога нисам добио. Напротив.

Врата југословенске амбасаде била су чврсто забрављена. Људи у њој контролисали су мене, а не ја њих. Старе навике из комунизма дословно су поштоване. Дуге нити комунистичких тајних служби нигде нису прекинуте.

Отворио сам капије америчке политичке тврђаве. Хтео сам да најзад осетимо дах слободе.

Показало се да је то био мој смртни грех. Нажалост, тај повољан ветар је од нове власти, у мојој рођеној земљи која ме је упутила у Вашингтон, примљен као највећа претња. Политичка олуја однела је моје замисли, планове и наде. Све је морало да се сруши само зато што је обећавало да ће успети. А то неспособна власт не прашта. Поготову онда кад се ради о најважнијим народним и државним пословима и интересима.

У то време за наш народ указала се јединствена прилика. Толико осетљиви односи између САД и нас могли су, у један мах, да се ускладе и поставе на здраве основе. Американци су били вољни да нам изиђу у сусрет. Наравно и они су имали своје захтеве. Споразум је био договорен и утаначен. Остало је само да се повуче завршни потез с наше стране. На несрећу, тај је потез изостао. Коштуница, Лабус и Свилановић су устукнули. Нису имали ни

снаге, ни смелости, ни разумевања за оно што је било пресудно. Једноставно, побегли су у одсутном тренутку.

Имали смо политичаре, али нисмо имали државнике. Ситни и безначајни људи нису саткани од издржљивог материјала неопходног за високу политику.

Избегли су одговорност и прилика је пропуштена. Стара је истина да се таква прилика, ни у политици ни у животу, не указује два пута...

Вратио сам се кући и одахнуо. Бреме одговорности више нисам морао да носим. Једино је било горко сазнање да Србија на врху нема људи дораслих за велика дела.

И онда и данас.